

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, кандидат
економічних наук, доцент
_____Марія ШКУРАТ
« ____ » _____ 2025 р.

Торговельно-економічне співробітництво ЄС в сучасних умовах

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»
Комплексна кваліфікаційна (магістерська) робота

**Частина 1. Зовнішньоекономічні зв'язки України та країн ЄС в умовах
військових дій**

Виконавець: Вячеслав СТЕПАНЮК
Науковий керівник: Ілля ХАДЖИНОВ

Частина 2. Експортний потенціал країн ЄС на ринку США

Виконавець: Єгор СУХАРЕВ
Науковий керівник: Валерій КОРОВІЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СТЕПАНЮК ВЯЧЕСЛАВ ЛЕОНІДОВИЧ

Допускається до захисту:
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, кандидат
економічних наук, доцент
_____Марія ШКУРАТ
« ____ » _____ 2025 р.

**Зовнішньоекономічні зв'язки України та країн ЄС
в умовах військових дій**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Ілля ХАДЖИНОВ, професор кафедри
міжнародних економічних відносин,
доктор економічних наук, професор

підпис

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2025

АНОТАЦІЯ

Степанюк В. Л. Зовнішньоекономічні зв'язки України та країн ЄС в умовах військових дій. Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини». Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2025.

У роботі досліджено теоретико-методологічні засади формування світових товарних ринків, визначено ключові етапи становлення та сучасні тенденції розвитку світового господарства. Проаналізовано торговельно-економічне співробітництво Європейського Союзу, його внутрішній ринок, зовнішню торгівлю та структурні характеристики експорту й імпорту. Особливу увагу приділено двостороннім економічним зв'язкам України та ЄС в умовах військових дій та впливу ПВЗВТ на зміну структури українського експорту.

Ключові слова: ЄС, зовнішня торгівля, торговельний баланс, ПВЗВТ, Україна, структура експорту, інтеграція, економіко-математична модель.

Stepaniuk V. L. Foreign economic relations between Ukraine and EU countries under wartime conditions. Specialty 292 “International Economic Relations”. Educational and Professional Program “International Economic Relations”. Vasyl’ Stus Donetsk National University, 2025.

The thesis examines the theoretical and methodological foundations of the formation of global commodity markets, identifies the key stages of their development, and determines the current trends in the evolution of the world economy. The study analyzes the trade and economic cooperation of the European Union, its internal market, external trade flows, and structural characteristics of exports and imports. Special attention is paid to the bilateral economic relations between Ukraine and the EU under wartime conditions, as well as to the impact of the DCFTA on changes in the structure of Ukrainian exports.

Keywords: European Union, foreign trade, trade balance, DCFTA, Ukraine, export structure, integration, econometric model.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ У СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА	8
1.1. Економічна сутність, становлення та основні тенденції в системі світового господарства	8
1.2. Еволюція теорій, моделей і концепцій розвитку товарних ринків в світовій економіці.....	18
1.3. Світовий товарний ринок як основа системи міжнародного економічного співробітництва.....	28
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС В СУЧАСНИХ УМОВАХ	33
2.1. Загальна економічна характеристика Європейського Союзу	33
2.2 Аналіз зовнішньої торгівлі країн-членів ЄС-27.....	42
2.3. Зовнішньоекономічні зв'язки України та країн ЄС в умовах військових дій	51
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У ТОРГІВЛІ НА ТОРГОВЕЛЬНИЙ БАЛАНС ЄС ТА УКРАЇНИ	64
3.1. Економіко-математична модель впливу структури товарної торгівлі на торговельний баланс ЄС з Україною	64
3.2. Прогнозно-аналітичне використання економіко-математичної моделі.....	68
3.3. Вплив створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС	75
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена тим, що Європейський Союз залишається одним із ключових акторів світової економічної системи, а його інтеграційна модель впливає на формування глобальних торговельних потоків, регуляторних стандартів і макроекономічних тенденцій. На тлі зростання геоекономічної нестабільності, порушення ланцюгів постачання, зміни підходів до енергетичної безпеки, посилення протекціонізму та переорієнтації міжнародних ринків після пандемії COVID-19, дослідження торговельно-економічного співробітництва ЄС набуває особливої ваги.

Додаткову актуальність роботі надає трансформація торговельних відносин ЄС із третіми країнами, зокрема зі США, Китаєм, Великою Британією після Brexit, країнами Східного партнерства та державами, що розвиваються. ЄС не лише виступає одним із найбільших експортерів і імпортерів світу, а й формує нові стандарти цифрової торгівлі, «зеленої» економіки, регулювання конкуренції та вимог до сталого розвитку. У цих умовах торговельна політика Союзу стає важливим інструментом геоекономічного впливу та стратегічного позиціонування, що зумовлює необхідність поглибленого аналізу її змісту, механізмів та наслідків.

Окреме значення має вивчення внутрішнього ринку ЄС, який є найбільшим інтегрованим ринком у світі та забезпечує основу економічної стабільності 27 держав. Висока частка внутрішньої торгівлі, домінування високотехнологічних товарів, складна система регулювання та координації економічної політики роблять ЄС унікальною моделлю інтеграції, що має суттєвий вплив на формування глобальної структури попиту та пропозиції. Отже, дослідження торговельно-економічного співробітництва ЄС є необхідним для розуміння сучасних тенденцій у світовій економіці та оцінки перспектив розвитку міжнародних ринків.

Теоретичну основу становлять праці провідних європейських і українських дослідників світової економіки та європейської інтеграції, серед яких

Б. Балашша, Я. Тінберген, П. Кругман, М. Меліц, Р. Болдвін, Ж. Пісані-Феррі, а також вітчизняних учених — В. Геєць, А. Гальчинський, І. Лук'яненко, О. Пістун, Л. Мельник, які досліджували питання еволюції міжнародної торгівлі, інтеграційних процесів та структурної динаміки світових ринків.

Попри значну наукову увагу до проблем функціонування ЄС, низка аспектів потребує подальшого дослідження, зокрема трансформація торговельних потоків унаслідок глобальних шоків останніх років, зміна ролі внутрішнього ринку у забезпеченні економічної стійкості ЄС та переорієнтація зовнішньої торгівлі під впливом геоекономічних змін. Актуальною також залишається проблема оцінки взаємозалежності між внутрішньоєвропейською та зовнішньою торгівлею, виявлення структурних зрушень у товарних потоках і визначення нових домінант у товарній структурі експорту та імпорту ЄС.

Саме тому у цій кваліфікаційній роботі розв'язується наукова проблема комплексної оцінки сучасного стану та тенденцій торговельно-економічного співробітництва ЄС, визначення чинників, що впливають на його динаміку, а також виявлення ключових викликів і напрямів подальшого розвитку торговельної політики Союзу в умовах зростаючої глобальної нестабільності.

Метою дослідження є аналіз торговельно-економічного співробітництва Європейського Союзу в сучасних умовах, визначення його ключових тенденцій, структурних характеристик та впливу на розвиток міжнародної економічної системи.

Для досягнення поставленої мети у роботі вирішуються такі завдання:

- розкрити теоретико-методологічні засади дослідження світових товарних ринків у системі світового господарства;
- проаналізувати еволюцію теорій, моделей і концепцій розвитку товарних ринків;
- охарактеризувати місце та роль світового товарного ринку у системі міжнародного економічного співробітництва;
- надати загальну економічну характеристику Європейського Союзу;

- проаналізувати зовнішню торгівлю країн-членів ЄС-27 та визначити основні тенденції розвитку товарообігу в межах ЄС і з третіми країнами;
- визначити ключові проблеми та перспективи розвитку торговельно-економічних відносин ЄС у сучасних глобальних умовах;
- здійснити аналіз торговельно-економічних зв'язків України та ЄС в умовах військових дій;
- побудувати економіко-математичну модель впливу структури товарної торгівлі на торговельний баланс ЄС з Україною та інтерпретувати отримані результати;
- оцінити вплив створення ПВЗВТ Україна–ЄС на динаміку двосторонньої торгівлі та визначити перспективи подальшої інтеграції.

Об'єктом дослідження є процеси торговельно-економічного співробітництва, як всередині Європейського Союзу, так і поза його межами.

Предметом дослідження виступають методичні підходи до оцінки тенденцій, структури, динаміки та особливостей розвитку зовнішньої торгівлі ЄС, а також механізми формування його торговельно-економічних зв'язків у сучасних глобалізаційних умовах.

Наукова новизна полягає в удосконаленні підходу до оцінювання впливу структури товарної торгівлі на формування торговельного балансу між Україною та ЄС шляхом побудови економіко-математичної моделі, що ґрунтується на статистичних даних Eurostat за 2019–2024 рр. На відміну від існуючих досліджень, модель одночасно враховує взаємодію окремих товарних груп SITC, ступінь їх внеску в зміну сальдо торгівлі та статистичну значущість кожного фактора, що дозволяє кількісно оцінити структурні диспропорції двосторонніх торговельних потоків.

У дослідженні застосовано комплекс методів, серед яких метод аналізу і синтезу — для узагальнення теоретичних підходів до розвитку світових товарних ринків та визначення місця ЄС у світовій торговельній системі;

порівняльний аналіз — для зіставлення структури зовнішньої та внутрішньої торгівлі країн-членів ЄС; економіко-статистичні методи — для опрацювання даних Eurostat та інших міжнародних джерел з метою виявлення динаміки й структурних тенденцій; структурний аналіз — для визначення галузевої та товарної структури експорту й імпорту; динамічний аналіз — для дослідження змін у торговельних потоках ЄС упродовж останніх років; графічний метод — для візуалізації результатів, а системний підхід — для комплексного розгляду торговельно-економічного співробітництва ЄС як багаторівневої інтеграційної системи.

Джерельною базою дослідження стали офіційні статистичні матеріали Європейського Союзу, зокрема бази даних Eurostat, Європейської комісії та Європейського центрального банку, аналітичні звіти ОЕСР, СОТ, ЮНКТАД, МВФ, а також нормативно-правові акти та стратегічні документи ЄС, що регулюють сферу зовнішньої торгівлі та функціонування внутрішнього ринку.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел. Зміст викладено на 86 сторінках друкованого тексту, включаючи 8 таблиць на 8 сторінках, 14 рисунків на 14 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ У СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Економічна сутність, становлення та основні тенденції в системі світового господарства

Світове господарство – це система міжнародних економічних відносин суспільства і поділу праці окремих національних господарств один з одним, що поєднує в одне ціле всі сторони і напрямки, міжнародних торговельно-економічних, фінансових і науково-технічних зв'язків. Основні риси і тенденції розвитку світового господарства визначаються об'єктивними закономірностями функціонування суспільного виробництва. Історично, світове господарство сформувалося на базі капіталістичного способу виробництва.

У ході тривалого становлення світового господарства, капіталізму були властиві дві головні тенденції в національному питанні. Перша сприяла пробудженню національного життя і народного руху в рамках окремих країн, боротьбі за створення їхнього національного господарства. Друга вела до зміцнення міжнародних відносин, знищенню національних перепон, до створення інтернаціональної єдності капіталу, економічного життя в цілому, політики, науки й ін. Слід зазначити, що перша тенденція переважала на початку розвитку капіталізму, то друга характеризує зрілий капіталізм. Посилення дії другої тенденції на стадії імперіалізму призвело до завершення процесу створення капіталом всесвітньої системи міжнародного поділу праці. Дана ситуація сприяла створенню нових можливостей для прискорення росту й інтернаціоналізації суспільного виробництва й одночасно призвела до різкого загострення всіх антагоністичних протиріч капіталістичного способу виробництва.

Основна тенденція розвитку в ході формування всесвітнього господарства визначалась діалектичним процесом взаємодії і протиборства двох світових соціально-економічних систем. Усе більш істотну роль у цьому господарстві грали зріст і вдосконалення міжнародного поділу праці соціалістичних країн як між собою, так і з капіталістичними країнами, які на даний період розвивалися.

Найважливіший напрямок структурних змін у ході розвитку сучасного світового господарства — відносно швидке зниження в ньому частки капіталістичного способу виробництва в результаті прискореного росту питомої ваги і ролі соціалістичного способу виробництва.

Структури сучасного світового господарства складають держави, які відрізняються соціальною структурою, політичним пристроєм, рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, а також характером, масштабами і методами міжнародних економічних відносин. У 2025 році на політичній карті світу виділяли близько 256 країн і територій, більше ніж 190 яких суверенні політично незалежні держави, що володіють самостійністю у внутрішніх і зовнішніх справах.

В світі шириться зближення і взаємодія країн на регіональному рівні, відбувається формування великих регіональних інтеграційних структур, що розвиваються в напрямку створення самостійних центрів у структурі світового ринку. Йде процес так називаної „регіоналізаційної глобалізації”. Регіоналізаційна глобалізація — це економічна глобалізація в обмежених масштабах, що охоплює групу країн, які створюють об'єднання, де відбувається велика або мала лібералізація торгівлі, рух капіталу і людей у рамках відповідного інтеграційного угруповання.

Країни групуються за різними ознаками, а частіше використовуються незмінні класифікації країн щодо розміру території, чисельності населення й особливостей географічного розташування. За розмірами території виділяються 7 найбільших країн площею понад 3 млн. км² кожна, які в сукупності охоплюють

біля половини всього земного суходолу: Росія, Канада, Китай, США, Бразилія, Австралія, Індія.

Відповідно за чисельністю населення виділяють 10 найбільших країн, із кількістю мешканців більш ніж сто мільйонів, які в сукупності складають 60% населення земної кулі: Індія, Китай, США, Індонезія, Бразилія, Росія, Японія, Пакистан, Бангладеш, Нігерія. На політичній карті світу велика кількість середніх та невеликих країн, а також маленьких країн – мікро держав (Ліхтенштейн, Люксембург, Монако).

Найбільш поширенішою вважається класифікація країн розроблена Економічною й соціальною радою ООН, наприкінці 1990-х років, де враховуються, відповідно до загальноприйнятого підходу, два головних показники, що оцінюють місце кожної країни у світовій економіці валовий внутрішній продукт (ВВП) і національний дохід, а також шістнадцять показників, що характеризують рівень економіки окремої країни. До 16 показників, якими характеризується економіка кожної країни, відповідно до даної класифікації, належать:

- кінцева продукція (товари й послуги, які купуються для кінцевого користування, а не для перепродажу);
- проміжна продукція (товари й послуги, які потрапляють у подальшу переробку або здійснюється їх перепродаж кілька разів, перш ніж вони потрапляють до кінцевого споживача);
- виробництво основних видів продукції на душу населення, що характеризує розвиток окремих галузей;
- споживчий кошик і прожитковий мінімум (споживання на душу населення основних продуктів харчування в калоріях);
- стан трудових ресурсів (середня тривалість життя, рівень освіти, число учнів і студентів на 10 000 населення тощо);

- розвиток сфери послуг (чисельність лікарів на 100 000 населення, чисельність лікарняних ліжок на 1 000 населення, забезпеченість житлом);
- показники економічної ефективності (продуктивність праці, капіталомісткість одиниці ВВП або конкретного виду продукції, фондівіддача одиниці основних фондів, матеріалоємність одиниці ВВП або конкретних видів продукції);
- галузева структура економіки;
- активність у світовій торгівлі, основними показниками якої служать експортна квота (співвідношення обсягу експортованих товарів і послуг до ВВП);
- питома вага всіх імпортованих товарів і послуг у їх загальному обсязі;
- структура експорту (співвідношення або питома вага експортованих товарів за видами і ступенем їхньої переробки);
- структура імпорту (особливе співвідношення обсягів ввезеної в країну сировини й готової продукції, що показує залежність економіки країни від зовнішнього ринку й рівень розвитку галузей національної економіки);
- частка країни у світовому виробництві ВВП і у світовій торгівлі;
- показники вивозу капіталу: обсяг закордонних інвестицій даної країни і його співвідношення з національним багатством країни;
- співвідношення обсягу прямих іноземних інвестицій даної країни з обсягом прямих іноземних інвестицій на її території;
- обсяг зовнішнього боргу країни і його співвідношення із ВВП даної країни.

Дані показники періодично переглядаються відповідно до змін, що відбуваються у світовій економіці.

Слід зазначити, що завдяки розвинутим міжгалузевим зв'язкам, чим вище рівень економічного розвитку країни, тим складніше і різноматніші ланцюжки цих зв'язків, що переплітаються, до зовнішньоекономічної діяльності

виявляється залучена значно велика частина національної економіки, це можна простежити по експортних квотах, заснованим на прямому експорті.

Однак, на країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою, а також на їх національні економіки, впливають країни-партнери та світова економіка в цілому, створюючи ситуацію небезпечної залежності. Це пов'язано з характерними особливостями ринкової економіки заснованими на поділі праці і ринкових відносинах, а поряд з цим, найбільш широкий і глибокий поділ праці, що здобуває в умовах глобалізації міжнародний характер, призводить до більшої взаємозалежності підприємств, компаній, країн, регіонів. Найбільшою мірою це стосується високорозвинених країн, включених у широку мережу всесвітніх економічних зв'язків. Звичайно, ця взаємозалежність неоднорідна, асиметрична, особливо це стосується взаємодії країн, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Однак, саме дана взаємозалежність безпосередньо впливає на приплив іноземних інвестицій у країну [93;94].

Таким чином, у сучасній світовій економіці сформувалися три основні тенденції.

1. Суперечність розвитку світового господарства: з одного боку його глобалізація, що викликано розвитком економічних зв'язків між країнами, а з іншого боку, згортання лібералізації світової торгівлі, розпочату США, на тлі існування сучасних систем комунікації, світових технічних стандартів і норм.

2. Перехід до «зеленої» економіки та сталого розвитку стає ключовим трендом, хоча існують і «торгові парадокси» з одночасним швидким зростання економік країн Сходу, що змінює глобальний розподіл багатства.

3. Зміни в грошових системах, включаючи розвиток цифрових валют та інших інновацій у сфері фінансів.

Згідно з теорією сучасної глобалістики, яка до кінця ще не сформована, намітились деякі стійкі зміни глобальності і глобалізації, які заслуговують на пильну увагу. Серед них концепції Римського клубу – міжнародна неурядова організація, заснована італійським менеджером і суспільним діячем А. Печчеї у

1968 р., діяльність якої спрямована на стимулювання вивчення глобальних проблем в межах світового економічного зростання, сталого розвитку, універсального еволюціонізму, мітозу біосфер, контролю глобального розвитку, світосистемного аналізу. Саме ці концепції лягли в основу подальшого розвитку теорії і методології глобалістики і глобалізації [108;109].

Сучасні глобалісти-дослідники поступово, хоч і нелегко, відмовляються від ідеалізму в методології глобалістики і глобалізації. Професор Л. Туроу з США, закликаючи вчитись і переймати зразки соціальних досягнень і норм передових країн, пише: «Якщо все населення Землі буде мати продуктивність праці Швейцарії, стандарт споживання Китаю, соціальне вирівнювання Швеції і дисципліну Японії, планета зможе витримати набагато більше населення, ніж сьогодні». Відмовляючись від наївного ідеалізму, ми все ж дотримуємося принципів і методології стриманого оптимізму. При збереженні миру на Землі глобальна інтеграція людства, об'єднана сила праці народів усіх країн, досягнення інтелектуальної технологічної революції дозволить вирішити або пом'якшити глобальні проблеми людства і забезпечити нову якість людського розвитку.

Ми схильні відносити проблеми глобального моделювання і прогнозування до інтегральної проблеми глобального управління. Дотримуючись комплексного і системного підходу, але разом із тим виходячи з відомих ресурсних обмежень, ми неминуче йдемо шляхом самообмежень, тобто шляхом об'єктивно неминучого селективного підходу.

В свою чергу, слід звернути увагу, на те, що саме держава уявляє собою найбільш стійкий до змін інститут життєдіяльності нації. Держави займають домінуюче становище у сучасному міжнародному співтоваристві за кількісним та якісним показникам, що становить собою завершену модель на відміну від інших утворень.

Саме в межах державної системи історично формуються єдині у економічному та організаційному аспектах структури взаємопов'язаних галузей

та сфер діяльності, які називають національними економіками (господарствами). У такому розумінні національні економіки існували і будуть існувати у майбутньому, тому вони розглядаються у роботі як задана детермінанта світового економічного розвитку.

Взаємодія сукупності об'єктивних та суб'єктивних факторів політичного та економічного, призвело до того, що сучасні національні економіки відрізняються між собою як стосовно розміщення, кількісним показникам (територія, населення, ресурсний потенціал та ін.), так і стосовно ключових якісних характеристик. Тому для розуміння та оцінки відмінностей між національними економіками, визначення їх місця та перспектив розвитку у світовому господарстві використовують метод систематизації країн стосовно певних особливостей: географічних, організаційних, економічних, соціально-економічних.

У зв'язку з цим, особливістю сучасного розвитку світової економіки стала загальна інтеграція: капіталів, виробництв, праці. Процес інтеграції за останні роки охопив нові країни і регіони, а спочатку це явище виникло в Європі, як Європейське економічне співтовариство (ЄЕС).

Відносини стосовно даних явищ, представників різних груп населення різних країн і регіонів планети — неоднозначне, нерідко полярно протилежне. Аналіз розбіжностей даного процесу доводить, що на даному етапі існує інтерес до вивчення процесу інтеграції, однак, ще не розкрито глибоке розуміння його сутності, повного усвідомлення позитивних і негативних рис.

Сформулюємо сукупне поняття „інтеграція” — це об'єднання діяльності організованих співдружностей людей у визначених сферах, що залежить від рішення цих людей, тобто від їх волі і прагнень. Таким чином, інтеграція — це політичний процес, однак, даний процес безпосередньо складається з економічної та воєнної форм взаємодії у суспільстві.

Актуальна економічна форма інтеграції відтворює прагнення національних економік окремих країн потрапити до системи світової економіки

як наслідок успішного розвитку. Однак, зовнішньоекономічні, зовнішньоторговельні зв'язки є найважливішим чинником, що впливають на динаміку і стійкість розвитку національної економіки, формування її структури, ефективність функціонування. Інтеграція означає взаємопроникнення окремих національних господарств, узгодження дій урядів у виробленні економічної політики, що відповідає інтересам всіх сторін, що беруть участь в інтеграційному процесі, а також стосовно третіх країн. Інтеграція забезпечується концентрацією й переплетенням капіталів.

Економічна інтеграція являє собою об'єктивний процес розвитку стійких економічних зв'язків і поділу праці національних господарств, що близькі за рівнем економічного розвитку. Охоплюючи зовнішньоекономічний обмін і сферу виробництва, вона веде до тісного переплетення національних господарств, до створення регіональних господарських комплексів.

Слід зазначити, що інтеграційні процеси носять регіональний характер, здобувають форму об'єднань, спрямованих на досягнення загальних економічних цілей. Спочатку інтеграційні об'єднання створювалися для скасування митних бар'єрів у взаємній торгівлі між країнами-учасницями, тобто виникали так називані «вільні зони». Більше складні форми були спрямовані на організацію митних союзів, які припускають вільне переміщення товарів і послуг усередині угруповання й використання митного тарифу (податку на ввіз товарів) стосовно третіх країн. Створення загального ринку пов'язане з ліквідацією бар'єрів між країнами не тільки в торгівлі, але й при переміщенні робочої сили й капіталу. Вищою формою прояву інтеграційного об'єднання є економічний союз, що припускає проведення державами-учасниками системи заходів міждержавного регулювання соціально-економічних процесів, що протікають у регіоні. Регіональна консолідація не виключає протиріч усередині окремих угруповань і між ними.

В даний час лише одна міжнародна інтеграційна група країн пройшла реально чотири етапи – це Європейський Союз (ЄС). Інші інтеграційні угруповання, поки пройшли у своєму розвитку перший і частково другий етапи.

За даними COT (база RTA-IS) та їх вторинних узагальнень, у світі діє 16 основних інтеграційних економічних блоків, перелічених у довідниках Єврокомісії [1]:

1. Andean Community (CAN) — Андська спільнота
2. Caribbean Community (CARICOM) — Карибська спільнота
3. Central American Common Market (CACM) —
Центральноамериканський спільний ринок
4. East African Community (EAC) — Східноафриканське співтовариство
5. Economic and Monetary Community of Central Africa (CEMAC) —
Економічне і валютне співтовариство Центральної Африки
6. Eurasian Customs Union (EACU / EAEU) — Євразійський митний союз
/ Євразійський економічний союз
7. European Union Customs Union (EUCU) — Митний союз Європейського
Союзу
8. EU–Andorra Customs Union — Митний союз ЄС – Андорра
9. EU–San Marino Customs Union — Митний союз ЄС – Сан-Марино
10. EU–Türkiye Customs Union — Митний союз ЄС – Туреччина
11. Gulf Cooperation Council (GCC) — Рада співробітництва арабських
держав Перської затоки
12. Israel–Palestinian Authority (customs territory) — Митна територія Ізраїль
– Палестинська національна адміністрація
13. Southern Common Market (MERCOSUR) — Південний спільний ринок
(МЕРКОСУР)
14. Southern African Customs Union (SACU) — Південноафриканський
митний союз

15. Switzerland–Liechtenstein Customs Union — Митний союз Швейцарія – Ліхтенштейн

16. West African Economic and Monetary Union (WAEMU / UEMOA) — Західноафриканський економічний і валютний союз [2]

Для збереження переваг регіональних ринків з метою забезпечення достатніх просторів для розвитку людських, суспільних і природних ресурсів особливого значення набувають регулюючі функції авторитетних міжнародних організацій: СОТ, Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку, ЄС, ООН та її найважливіших підрозділів — ЮНЕСКО, ЮНІДО, які спрямовані на врегулювання відносин і розширення товарообігу регіональних виробників між країнами-членами співдружностей.

Транснаціональні структури поєднують національні економіки не за географічною ознакою (спільність кордонів), а на основі глибинних відтворювальних зв'язків. Розрізняють ТНК, які є національними трестами й концернами, що мають значні закордонні активи (вкладення), і властиво міжфірмові союзи, що виникли на основі об'єднання, злиття приватних капіталів. Якщо перший вид ТНК національний за капіталом та контролю, але міжнародний за сферою своєї діяльності, то другому властива міжнародна розпорошеність акціонерного капіталу й багатонаціональний склад ядра тресту або концерну, що став його організаційним втіленням.

Слід зазначити, що розвиток торгівлі між країнами, формування світового ринку на основі поглиблення міжнародного поділу праці, інтенсифікація світогосподарських зв'язків, обумовлена інтеграцією економік і утворенням ТНК, сприяли зміцненню світового господарства, підвищенню залежності зростання національного виробництва від стабільності світової економіки.

У цей час міжнародні економічні відносини затвердилися й реалізуються в таких основних формах:

- а) міжнародна торгівля товарами й послугами,
- б) міжкраїнова кооперація виробництва,

- в) обмін у галузі науки й техніки,
- г) рух капіталів і іноземних інвестицій,
- д) міграція робочої сили,
- е) валютно-кредитні відносини.

Стійка тенденція швидкого зростання вивозу капіталу й міграція робочої сили відбивають об'єктивну вимогу розвитку продуктивних сил в умовах науково-технічної революції. Виробництво технологічно складної наукомісткої продукції передових галузей вимагає зусиль і об'єднання капіталів і виробництв різних країн. Рамки внутрішніх ринків стають вузькими. Потреба ефективного ведення виробництва вимагає міжнародної виробничої кооперації й науково-технічного обміну.

Таким чином, тенденція до інтеграції і глобалізації світового ринку це об'єктивна реальність, що так само неминуха, як неминучі протиріччя пов'язані з даними процесами. У зв'язку з цим, головною задачею будь-якої держави стає не боротьба з об'єктивними процесами розвитку світового ринку, а вміння отримувати користь з цих процесів, а також прагнення будь-якої держави зберегти цілісність і державність, використовуючи при цьому, зокрема, методи зовнішньоторговельного регулювання.

1.2. Еволюція теорій, моделей і концепцій розвитку товарних ринків в світовій економіці

Проблема становлення і розвитку ринку в світовій економіці міститься в основі формування взаємодій різних ринків ресурсів, що історично сформувалися, а цілісна картина еволюції яких, ще жодним автором не створена. Дана ситуація є основною передумовою і наслідком необхідності проведення досліджень в області пізнання теоретичних положень і практичних заходів, що використовуються у процесі формування і розвитку світового ринку. Проблеми формування і розвитку світового товарного ринку і його окремих сегментів

різними авторами вивчені різнобічно: починаючи від розходження в підходах до інтерпретації становлення світового ринку і закінчуючи розходженнями у формуванні основного поняття „світовий ринок” і його сутності.

Формування світового ринку було тривалим історичним процесом, що пройшов кілька послідовних етапів розвитку. Спершу його передумовою став первинний поділ праці, коли окремі роди та племена почали спеціалізуватися на різних видах діяльності. Це спричинило появу надлишків продукції та необхідність обміну, що заклало основу для виникнення локальних ринків. Згодом цей процес продовжився у Середньовіччі, коли розвиток міст і ремесел сприяв формуванню ремісничих цехів, міських ярмарків і купецьких гільдій. Торгівля почала виходити за межі окремих поселень, а сталі сухопутні й морські маршрути забезпечили регулярний обмін між регіонами.

Подальший поштовх до розширення торговельного простору дали Великі географічні відкриття XV–XVI ст. Відкриття морського шляху до Індії, Америки та Африки призвело до різкого збільшення обсягів міжконтинентальної торгівлі та появи перших колоніальних імперій. Світ уперше був об’єднаний у єдиний економічний простір, де товари, дорогоцінні метали та сировина почали переміщуватися між континентами. На цю основу наклався етап розвитку мануфактур у XVII–XVIII ст., який сприяв переходу від ремісничого виробництва до ширшого товарного виробництва. Саме в цей період виникли перші міжнародні торговельні компанії, такі як Ост-Індські компанії, що стали містком між регіональними та світовими ринками.

Наступним важливим кроком стала Промислова революція кінця XVIII – XIX ст. Механізація виробництва, використання парових машин і розвиток фабричної системи спричинили різке зростання обсягів випуску товарів, які потребували нових ринків збуту. Одночасно технічний прогрес у транспорті та зв’язку — поява пароплавів, залізниць, телеграфу — забезпечив швидке та надійне переміщення товарів і інформації на далекі відстані. Це створило реальні

технічні умови для інтеграції національних ринків у міжнародний економічний простір.

Поступово розширювався і міжнародний поділ праці, коли країни почали спеціалізуватися на виробництві певних груп товарів залежно від природних умов, ресурсів і рівня технологічного розвитку. Така спеціалізація зробила торгівлю між країнами не випадковою, а систематичною і взаємовигідною, посилюючи економічну взаємозалежність держав. На стику цього процесу виникла світова фінансова система кінця XIX – початку XX ст.: золотий стандарт, розвиток міжнародних банків, страхових та транспортних компаній сформували фінансову інфраструктуру, необхідну для функціонування міжконтинентальної торгівлі.

Завершальним етапом формування світового ринку стало створення у XX ст. міжнародних економічних і фінансових інституцій — МВФ, Світового банку, Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (GATT), а пізніше Світової організації торгівлі (СОТ). Вони забезпечили правила та механізми регулювання світової торгівлі, сприяли зменшенню торговельних бар'єрів і прискорили глобалізацію. Таким чином, світовий ринок виник як результат багатовікового розвитку виробництва, торгівлі, технічного прогресу та міжнародної економічної співпраці, що поступово перетворили окремі регіональні ринки на єдину, глобально інтегровану систему.

Розглянемо кожен етап формування світового ринку більш докладно.

Виникнення заснованої на розподілі праці найпростішої форми „внутрішнього ринку” – місця, де усе призначено для продажу, збувається виробником покупцеві (родини, роду, племена, кочівники) з рук у руки, а усе, що купується, відразу ж оплачується і забирається покупцем - відносять до самої ранньої стадії становлення товарного господарства. Дані ринки вперше з'явилися в Остії, Тимгаді Римському (Північна Африка), Помпеях, а також Давній Греції, Китаї класичної епохи, Єгипті, Вавилоні, Ефіопії.

Перший етап, у результаті активної діяльності кочівників, які в наслідок стали першими купцями, що сприяли розвитку транспорту й обміну легкими і важкими товарами між народами й вели осілий спосіб життя, були носіями культурних традицій і відтворювали історичні пам'ятки, що частково дійшли і до наших днів. До легких товарних ресурсів даного періоду відносять обмін шовковими тканинами, прикрасами з дерева і каменю, інструментами, виробами тощо, а до важких товарних ресурсів відносять – будівельну деревину і велику і дрібну рогату худобу. Транспортування даних товарних ресурсів відбувалося за рахунок використання малопотужного, порівняно із сучасними видами, в'ючного транспорту.

Поява „внутрішніх ринків” попереджала розвиток їх спеціалізації, і таким чином, формування „національних ринків” товарів і послуг, на основі яких, сформувалися роздрібні й оптові ринки, ринки праці, ринки капіталу, ринки, орієнтовані на іноземних покупців. На цих ринках, розташованих у територіальних межах Афін (V ст. до н.е.), на острові Делос (I-III ст. до н.е.), Ліона, Рима, Венеції (у середні століття), Нанта, Ліверпуля, Східної Гвінеї (у XVII-XVIII ст.), відбувався обмін не тільки легкими і важкими товарами, але і трудовими ресурсами, а саме, рабами, воїнами і цілими арміями).

Другий етап характеризується розвитком науково-технічного прогресу (НТП), що призвело до винаходу колісного візка і великовантажних судів, використання важких будівельних матеріалів (гіпс, мармур, граніт, вапняк), а також появою гончарної майстерності, виноробства, рослинництва. Активно розвивалося будівництво пасажирського транспорту, бойових судів і колісниць.

Третій етап відрізняється створенням умов у мануфактурах, заснованих на поділі праці, для активного розвитку більш масштабного виробництва, появою в XVI - середині XVIII ст. регіональних, державних, міждержавних і ринків світового масштабу в Європі, на Далекому Сході, на Близькому Сході, у зв'язку з цим виділяється таке окреме від держави ремесло, як торгівля, і географічне

розширення даного ремесла сприяє появі грошових одиниць (злитків золота, срібла, розмінних монет, коштовностей).

Далі, у зв'язку з нападами грабіжників на кораблі з товаром, що почало відбуватися набагато частіше, проблемами які виникали з улагодженням конфліктів у різних країнах світу звідки постачалися товари або з керівництвом власної країни, фахівці з торгівлі – купці, захищаючи власні інтереси, прийшли до висновку про необхідність створення власних об'єднань, які протистоятимуть піратам і сприятимуть подальшому нагромадженню їх власного капіталу. „Вест-Індська” компанія (XVI ст.) стала першою великою міжнародною торговельною організацією, що захищала інтереси купців.

Завдяки цьому, світова торгівля, яка зародилася ще у далекій давнині, вже на рубежі XVIII і XIX ст., коли набуває початку формування четвертого етапу розвитку світового ринку, досягає значних масштабів і здобуває характер стійких міжнародних товарно-грошових відносин

Відкриття нового континенту – Америки – сприяло втручанням країн-колоністів (Англія, Португалія, Іспанія) і організації військової флотилії, що і знищила піратство. Згодом, на зміну золотим і срібним злиткам, монетам приходять грошові знаки та стають розмінною одиницею світової торгівлі.

Основою інтенсивного зростання обсягу світової торгівлі цього періоду стала промислова революція в Англії у 1807 році та розвиток НТП в усьому світі. Даний період характеризується активними діями, капіталістів, банкірів і бізнесменів, прискореним розвитком промислового виробництва у метрополіях, залізничного і водного транспорту, засобів зв'язку. Потужним імпульсом цього процесу стало створення в ряді промислово більш розвинених країнах (Англії, Голландії, Португалії) великого машинного виробництва, орієнтованого на масштабний і регулярний імпорту сировини з економічно менш розвинених країн Азії, Африки й Латинської Америки, і експорт у ці країни промислових товарів, переважно споживчого призначення. Підсумком виникнення великої фабрично-заводської індустрії в епоху первісного нагромадження капіталу є стягування і

переростання локальних центрів міждержавної торгівлі в єдину світову систему й найбільш інтенсивне формування світового ринку, яке можна простежити із середини XIX до XX ст.

У XX ст. світова торгівля пережила ряд глибоких криз, перша з яких була пов'язана з світовою війною 1914-1918 рр., що призвела до тривалого й глибокого порушення світового товарообігу і тривала до закінчення Другої світової війни, яка цілком зруйнувала структуру міжнародних економічних відносин і стикнула країни світу з новими труднощами, пов'язаними з розпадом колоніальної системи. Однак, слід зазначити, що всі ці кризи були у свій час переборені. В цілому, характерною рисою післявоєнного періоду стало помітне прискорення темпів розвитку світової торгівлі, інформатизація суспільства, що досягло найбільш високого рівня за всю попередню історію існування світового суспільства, поряд з цим, темпи зростання світової торгівлі перевищили темпи зросту світового валового продукту.

З огляду на останні події кінця XIX – початок XX ст., вважається даний етап, завершальним етапом становлення світового ринку, і являє собою початок періоду його активного розвитку і перерозподілу зон економічного впливу на конкурентній основі або з використанням переділу, що супроводжувався конфліктами і навіть війнами.

Таким чином, еволюційний розвиток світової економіки і ринку являє собою, у даний час, п'ять етапів розвитку, і слід зазначити, що тенденції розвитку теоретичних представлень про ринок і фактори, їх визначальні, трактувалися сучасниками на кожному етапі різнобічно, це розглянуто в таблиці 1.1.

Первісне поняття „ринок” означало спеціальне місце зустрічі покупців і продавців для обміну продуктами в результаті здійснення торговельних угод.

На другому етапі рівень складності ринків зростає, як представлено в таблиці 1.1., тому даний термін був розроблений і використаний економістами щодо торговельних відносин між покупцями і продавцями, об'єднаними на

основі принципу „замінності” товарів (однорідних продуктів або продуктів-субститутів).

Таблиця 1.1 – Тенденції розвитку теоретичних уявлень про ринок

№ п/п	Фактори, що визначають еволюцію теоретичних уявлень про ринок	Тенденції розвитку теоретичних уявлень про ринок
1	2	3
1.	Рівень складності ринків	У силу того, як ринки стають усе більш складними і різноманітними, збільшується число теоретичних моделей ринку, що також стають усе більш складними і різноманітними, що відтворюють нові властивості ринку.
2.	Ступінь передбачуваності змін	Розвиток ринку стає менш передбачуваним, у теоретичних моделях підсилюється регулювання ринків і увага акцентується на прогностичних можливостях.
3.	Швидкість змін на ринках	Зміни на ринках прискорюються, і теоретичні моделі зі статичних перетворюються в динамічні.
4.	Ступінь впливу людського фактора на економічний розвиток	У міру того, як усе більше на результати економічної діяльності впливає людський фактор, моделі ринку усе більш відбивають потреби й інтереси різних суспільних груп, мотивацію їхніх дій і способи керування їх поведінням.

Складено автором

Третій етап розвитку був передумовою формування новітніх систем і підходів до розуміння сутності світового ринку, у зв'язку зі швидкістю розвитку змін на світових ринках, у цілому, і окремих ринках, зокрема.

На четвертому етапі, до вище викладених факторів додалися ще два ступені - передбачуваності змін і ступінь впливу людського фактора на економічний розвиток, - тому з'явилися школи і підходи, що сформували нове розуміння розвитку світової економіки і світового ринку: неокласичної економічної теорії, неоінституційної економічної теорії (Р. Коуз, О. Вільямсон, Н. Г. Менк'ю), економічної соціології, системного підходу, маркетингу, сучасної економічної теорії, а також наукові інтерпретації окремих авторів Д. Ф. Абелла, К. Р. Макконнелла і С. Л. Брю.

Однак, слід зауважити, що в основі поняття „світовий товарний ринок” кожен з науковців визначав окремо поняття „ринок”, тому спочатку важливим є розкриття саме цього поняття.

Відповідно до неокласичної економічної теорії, поняття „ринок” – це, з одного боку, агрегована сукупність індивідуальних обмінів, а з іншого боку - відносно автономна сфера з вбудованим механізмом саморегулювання^{3 4}. Альтернативні концепції пропонуються неоінституційною економічною теорією і економічною соціологією, відповідно до яких „ринок” – це сукупність інституційних обмежень, у рамках яких відбувається діяльність господарських агентів [5, 6].

Прихильники інституційно-розподільного підходу вважають, що ринок являє собою сферу, де проявляється колективна діяльність соціальних груп і організацій. Тому теорія ринку припускає аналіз поведінки соціальних груп, держави, різних організацій як комерційного, так і некомерційного характеру.

Д. Ф. Абелл визначає „ринок” як виконання функцій, що задають, для заданої групи замовників і включає всі взаємозамінні технології для виконання цих функцій⁷.

З погляду системного підходу термін „ринок” – це фізична або віртуальна сукупність активних і потенційних суб'єктів, що мають відносини із приводу еквівалентного обміну вигодами (цінностями, товарами) в умовах впливу факторів зовнішнього середовища й вільного вибору можливих альтернатив, як суб'єктів, так і вигода.

Відповідно до сучасної економічної теорії, яка розглядає „ринок” як економічну категорію, тобто сукупність конкретних економічних відносин і зв'язків між покупцями й продавцями, а також торговельними посередниками із приводу руху товарів і грошей, що відбиває економічні інтереси суб'єктів ринкових відносин і забезпечує обмін продуктами праці.

З маркетингової точки зору „ринок” – це сукупність існуючих і потенційних покупців товару.

Подібне трактування пропонують К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю: „Ринок – це інститут або механізм, що зводить разом покупців (пред'явників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг”[8].

Дж. Робінсон пропонує таке визначення ринку, що з невеликими варіаціями використовується антимонопольними комітетами багатьох країн: «Ринок включає однорідний товар і його замінник до того моменту, коли не буде знайдений різкий розрив у ланцюзі товарних субститутів»[9].

Таким чином, кожне з понять „ринок”, які було сформульовано вище, доповнює і ще більш повніше розкриває основну походження, сутність і сенс існування світового ринку як на місцевому, регіональному рівні внутрішніх ринків країн, так і на міжнародному ринку, активно зворотно впливаючи на макроекономічну рівновагу відособлених господарських систем.

Згідно з цим, сегменти світового ринку визначаються як традиційними факторами виробництва - землею, працею й капіталом, так і відносно новими - інформаційною технологією й підприємництвом, значимість яких зростає під впливом сучасної науково-технічної революції.

Ринки товарів і послуг, капіталів і робочої сили, що сформувалися на наднаціональному рівні, є результатом взаємодії світового попиту, світових цін і світового пропозиції, випробовують на собі вплив циклічних коливань, функціонують в умовах монополії й конкуренції.

У науковій літературі ринок часто визначається як «система економічних відносин, що складається в процесі виробництва, обігу та розподілу продукції й характеризується свободою суб'єктів господарювання у виборі контрагентів, визначенні цін і джерел ресурсів».

Світовий ринок товарів є одним з важливих елементів системи ринків, що у свою чергу розподіляється на ринки окремих товарів або груп взаємозалежних товарів. Під час аналізу ринкових відносин не станемо обмежуватися макрорівнем, цифрами національної статистики або побудовою всеохоплюючих моделей соціально-економічного ладу. Зупинимось на необхідності проведення

вивчення в послідовності від світового ринку до регіонального або національного ринку.

В нових економічних умовах „світовий ринок” – це домінуюча, організаційна форма розвитку, на основі якої відбувається процес міжнародної економічної інтеграції.

Теперішній стан світового ринку характеризується, насамперед тим, що з одного боку, знижується питома вага традиційної комерційної торгівлі, з іншого боку - зростає обсяг обміну технологіями, завдяки стійким виробничо-технологічним зв'язкам, що їх обслуговують.

Тенденції до інтеграції та глобалізації економічних, політичних і соціальних процесів світової економіки, останніх десяти століть впливають на якісні характеристики світових товарних ринків, що супроводжується активним об'єднанням або поглинанням, - трансформацією світових ринків, де панують великі корпорації [10].

Слід звернути увагу на трактування „трансформації” українським вченим Л. Г. Мельник, що розглядає трансформацію як загальне поняття, основа якого формується на наступних засадах широкого кола ринкових перетворень як між підприємствами, так і усередині кожного з них [11].

1. Трансформація менеджменту – перехід від спеціалізованих функцій менеджменту до індивідуального самоврядування.

2. Трансформація управління системами - перехід від централізованого командного управління до децентралізованого „екосистемного” командного управління.

3. Трансформація виробничої сфери, яка включає ряд якісних перетворень, пов'язаних з досягненнями науково-технічного прогресу: технологічна трансформація, трансформація просторово-часової концентрації виробничих факторів, трансформація виробничої середовища, трансформація праці, трансформація форм мотивації, трансформація економічних співвідношень, трансформація комунікацій.

4. Трансформація конкурентної стратегії – перехід від прямої конкуренції на ринках товарів до суперництва по залученню коштів споживачів, аналогічно стратегії інновацій експансії.

Таким чином, виходячи з того, що вище згадані форми трансформації належать теперішньому світовому економічному укладу та уявляють собою основу економічних перетворень в межах більшості ринкових структур світогосподарських зв'язків сучасності можна сформулювати дві основні тенденції на світових ринках: значне підвищення ефективності процесів виробництва та споживання традиційних видів ресурсів та заміщення виробництва та споживання матеріальних видів продукції їх інформаційними аналогами.

1.3. Світовий товарний ринок як основа системи міжнародного економічного співробітництва

Світовий ринок – являє собою одну з передумов виникнення світового господарства, це сфера міжнародного обміну товарами й послугами, в основі якого лежить міжнародний поділ праці. У вузькому змісті – це сукупність ринків окремих країн, пов'язаних один з одним торгово-економічними відносинами, ступінь розвитку яких відбиває рівень інтернаціоналізації виробництва, а також сферу товарного обміну; попит та пропозицію товарів, послуг, фінансових ресурсів, цінних паперів, золота, коштовностей, творів мистецтва, інвестицій та праці у масштабі світового господарства.

Для забезпечення ефективного розвитку світової економіки використовують систему ринків. Система ринків - це сукупність ринків різного типу, пов'язаних між собою головною метою забезпечення розвитку світової економіки.

У дослідженні системи ринків використовуються різні підходи до класифікації її елементів. Такі дослідники як Р. Ю. Міллер та П. Д. Блейр у своїх

дослідженнях міжгалузевого виділяють 4 підсистеми: ринок ресурсів, ринок проміжних продуктів, фінансовий ринок, ринок кінцевих продуктів [12].

До складу ринку ресурсів вони включають ринки праці, землі й капіталу; ринку проміжних продуктів – сировину, матеріали й напівфабрикати; до складу фінансового ринку – грошовий ринок і ринок фінансового капіталу, до складу ринку кінцевих продуктів – споживчі товари й послуги.

П. Хоуеллс та К. Бейн пропонують таку класифікацію ринків: ринок праці, фінансовий ринок, товарний ринок, усередині якого виділяються ринки сировини й ринки кінцевої продукції¹³.

У сучасних українських економічних дослідженнях сформувалися кілька домінуючих підходів до класифікації ринків, що відображають різні методологічні традиції та дослідницькі завдання. Найчастіше ринки структуруються відповідно до стадій суспільного відтворення, природи об'єктів купівлі-продажу та інституційних характеристик, що визначають правила взаємодії економічних суб'єктів.

Одним із ключових є відтворювальний підхід, який послідовно обґрунтовують В. М. Геєць [14, с.112-118], Л. Г. Мельник [11, с. 25-27] та А. Г. Гальчинський [15 с. 89-92]. У межах цього підходу ринок розглядається як структура, що відображає стадії суспільного відтворення, а класифікація ринків здійснюється за ознаками руху ресурсів, проміжної продукції та кінцевих товарів. Така система дозволяє аналізувати взаємозв'язки між виробництвом, обігом і споживанням благ у межах економічної системи.

Другим провідним підходом є класифікація за об'єктами купівлі-продажу, що сформована у працях О. Пархоменка [16, с. 41-46], П. Саблука [17, с. 55-60]. Ринки поділяються на споживчі, ринки засобів виробництва, фінансові ринки, ринки праці, інформаційні та інтелектуальні ринки. Такий підхід забезпечує можливість структурного аналізу економіки відповідно до типів економічних благ, що є об'єктом обміну.

Значне поширення отримав також інституційно-правовий підхід, розроблений у працях О. І. Чухна [18, с. 37-40], В. Д. Базилевича [19, с. 102-109]. Він ґрунтується на визначенні ринків як систем інститутів, що регулюють економічні відносини, і передбачає класифікацію ринків за такими характеристиками, як ступінь конкуренції, наявність формальних і неформальних правил, рівень державного регулювання та відкритість до зовнішньої конкуренції. Цей підхід є ключовим при дослідженні ринкових трансформацій і інституційної динаміки.

Загалом можна стверджувати, що в українській економічній науці домінують три підходи до класифікації ринків: відтворювальний, об'єктний та інституційно-правовий, які застосовуються як окремо, так і в комбінації залежно від мети дослідження економічних процесів.

Світовий споживчий ринок, який являє собою територіальну організацію сфери обігу, забезпечує на основі розвинених товарно-грошових відносин задоволення потреб населення при мінімальних витратах обігу.

Світовий споживчий ринок складається з трьох сегментів, які формують ринки продовольчих та непродовольчих товарів, ринок споживчих послуг.

Слід звернути увагу, що до складу факторів, які впливають на формування й розвиток кожного ринку, необхідно включати історичні фактори, оскільки одним з основних факторів, що впливають на попит на продовольчі товари є історичні й національні фактори й звички.

Основними елементами кожного ринку є попит, пропозиція й ціна. Конкретні форми ринкових відносин проявляються в кількісних і якісних відносинах основних елементів ринку. Під впливом цих елементів формуються пропорції між виробництвом і споживанням товарів та послуг.

Взаємодія сукупності політичних та економічних факторів призвела до різниці між сучасними національними економіками у розміщенні продуктивних сил, по кількісних показниках (територія, населення, ресурсний потенціал та ін.),

а також ключових якісних характеристик, що і являється передумовою формування основні тенденції розвитку світової економіки.

Висновки до розділу 1

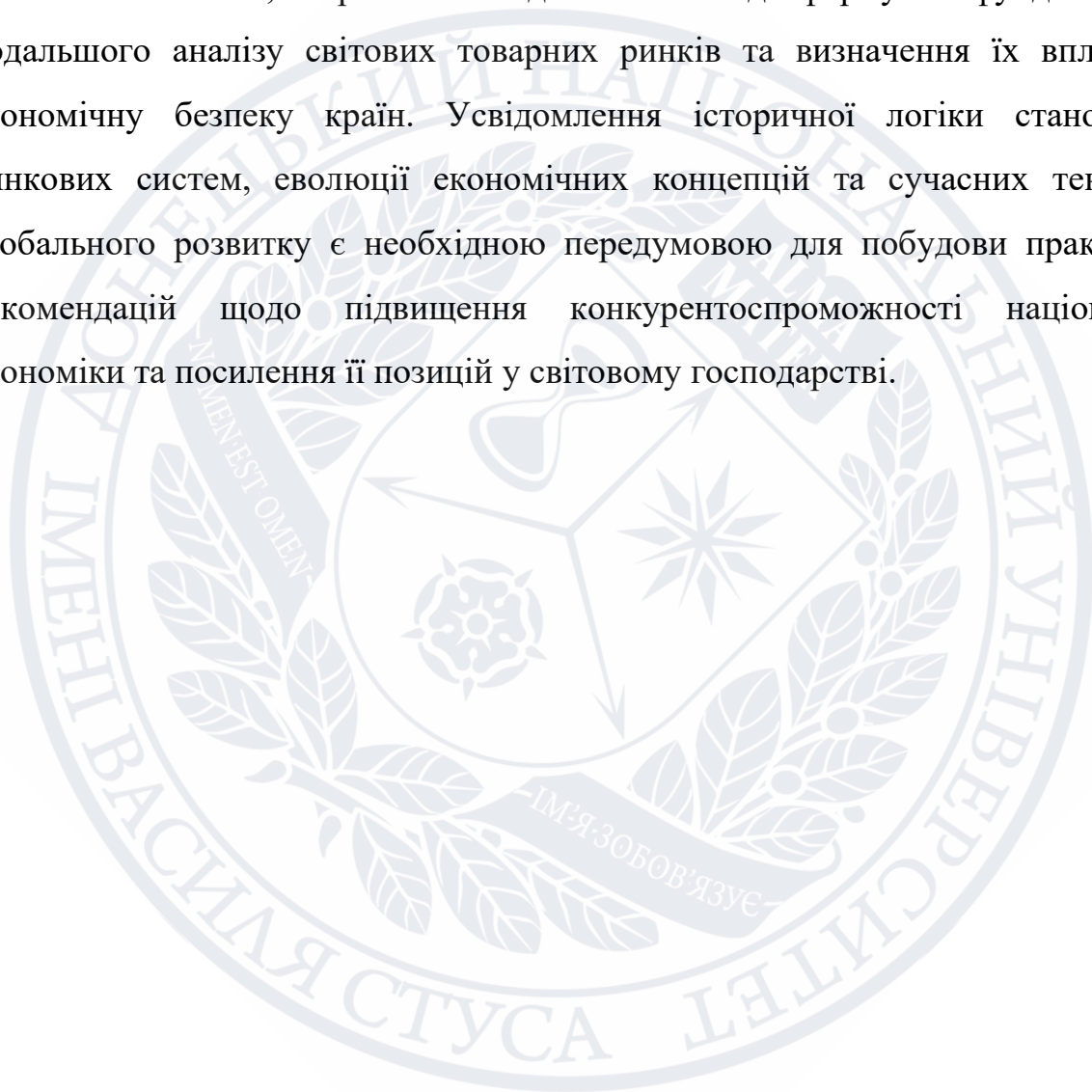
Узагальнення теоретико-методологічних підходів, поданих у розділі, дає змогу стверджувати, що сучасний світовий товарний ринок є результатом багатовікової еволюції економічних відносин, починаючи від простих обмінних операцій у межах локальних спільнот до формування інтегрованого глобального економічного простору. Світове господарство розвивалося під впливом структурних змін у виробництві, науково-технічного прогресу, міжнародного поділу праці та зростання економічної взаємозалежності держав. Водночас його сучасні риси значною мірою визначаються суперечливими тенденціями глобалізації, регіоналізації, розвитком транснаціональних корпорацій і посиленням ролі міжнародних інститутів регулювання.

Еволюція теорій ринку демонструє поступовий перехід від вузького трактування ринку як місця обміну товарів до складних концептуальних моделей, що враховують інституційну природу ринкової взаємодії, поведінкові чинники, інформаційні обмеження та роль технологічних змін. Сучасні підходи — неокласичний, інституційний, соціологічний, системний та маркетинговий — доповнюють один одного у поясненні механізмів функціонування світових товарних ринків. Особливе значення має категорія трансформації ринкових структур, яка охоплює технологічні, організаційні, управлінські та комунікаційні перетворення, що визначають характер розвитку сучасної економіки.

Дослідження світового товарного ринку як базового елементу міжнародного економічного співробітництва засвідчило, що його структура формується під впливом багаторівневих взаємозв'язків між ринками ресурсів, проміжних продуктів, фінансовими ринками та ринками кінцевих товарів. Домінування процесів економічної інтеграції, зростання ролі регіональних торговельних блоків і поширення мережових форм організації виробництва

створюють нову архітектуру світових ринків. У цьому контексті важливе місце займають підходи українських дослідників, які класифікують ринки за відтворювальним принципом, об'єктом купівлі-продажу та інституційно-правовими ознаками, що дозволяє комплексно оцінювати їхню природу та динаміку.

Таким чином, теоретико-методологічні засади формують фундамент для подальшого аналізу світових товарних ринків та визначення їх впливу на економічну безпеку країн. Усвідомлення історичної логіки становлення ринкових систем, еволюції економічних концепцій та сучасних тенденцій глобального розвитку є необхідною передумовою для побудови практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки та посилення її позицій у світовому господарстві.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Загальна економічна характеристика Європейського Союзу

Після завершення Другої світової війни Європа опинилася перед необхідністю відновлення зруйнованої економіки, стабілізації політичної ситуації та створення нової моделі взаємовідносин між державами, яка унеможливила б повторення руйнівних конфліктів. Саме в цих умовах зародилася ідея європейської інтеграції, спрямована на об'єднання економічних потенціалів країн Західної Європи та зміцнення їхньої конкурентоздатності в умовах формування біполярного світового порядку. Першим реальним кроком у цьому напрямі стала ініціатива Робера Шумана 1950 року, яка запропонувала спільний контроль над вуглевидобувною та металургійною галузями. Це призвело до створення 1951 року Європейської спільноти з вугілля та сталі — першого наднаціонального об'єднання, що заклало фундамент для майбутнього Союзу.

Подальший розвиток інтеграційних процесів отримав чіткі контури після підписання Римських договорів у 1957 р., коли було утворено Європейську економічну спільноту та Євратом. Саме на цьому етапі сформувалася ідея спільного ринку, що передбачала вільний рух товарів, капіталу, послуг і робочої сили. У 1960–1970-х рр. інтеграція поступово поглиблювалася: створювалися нові інституції, узгоджувалася економічна політика, а процес розширення ЄЕС призвів до приєднання Великої Британії, Ірландії, Данії та інших країн. Важливим кроком стала поява Європейської валютної системи, що підготувала основу для майбутнього валютного союзу.

Логічним продовженням цього розвитку став Маастрихтський договір 1992 р., який офіційно започаткував Європейський Союз і створив трирівневу структуру інтеграції: економічну, зовнішньополітичну та у сфері внутрішніх

справ і юстиції. Саме Маастрихт став переломним моментом, що перетворив економічну співпрацю на політичне об'єднання, водночас заклавши основи для запровадження спільної валюти — євро. З 1999 р. євро почало функціонувати в безготівковому обігу, а з 2002 р. — як реальна грошова одиниця, яку сьогодні використовують більшість країн ЄС.

Упродовж 2000–2010-х рр. інтеграційний проєкт ЄС досяг кульмінації у формі «великого розширення», коли до Союзу приєдналися держави Центральної та Східної Європи, а також Балтії, формуючи найбільший єдиний ринок у світі. Паралельно Лісабонський договір 2009 р. модернізував інституційну структуру ЄС, посилив демократичну легітимність, забезпечив ефективніший механізм ухвалення рішень і створив нові посади — зокрема Президента Європейської Ради.

Сьогодні Європейський Союз перетворився на високорозвинений політичний та економічний блок, який функціонує як інтегрована система з єдиними правилами, спільною валютою та значною координацією політики у різних сферах. Попри численні виклики — від Brexit до міграційних криз, від енергетичної безпеки до цифрової та зеленої трансформації — ЄС залишається одним із ключових глобальних акторів, що активно формує міжнародний порядок і продовжує розвивати свою модель багаторівневої інтеграції.

ЄС є одним із найбільших інтегрованих об'єднань світу за демографічною структурою. Станом на останні оцінки, у країнах-членах проживає майже 450 млн осіб, що становить близько 5,5 % населення планети. Такий масштаб формує значний споживчий ринок, широке трудове середовище та суттєвий потенціал економічного зростання [20].

Демографічний розвиток ЄС характеризується поєднанням помірного приросту та довгострокових тенденцій до поступового зменшення населення. Згідно з прогнозами, кількість жителів Євросоюзу зростатиме до 2026 р., після чого очікується стабільне скорочення. До 2100 р. чисельність населення може зменшитися до приблизно 420 млн осіб, що зумовлено впливом низького

коефіцієнта народжуваності та старінням населення, притаманним більшості європейських країн.

ЄС характеризується високою соціальною та етнокультурною різноманітністю. На території Союзу проживає близько 43 млн іноземних громадян. Із них приблизно 14 млн є громадянами інших держав-членів ЄС, тоді як решта мають громадянство країн, що не входять до об'єднання. У середньому 3,1 % мешканців держав ЄС становлять громадяни інших країн Євросоюзу, а 6,4 % — представники третіх країн. Такі показники свідчать про високий рівень мобільності робочої сили, інтенсивність міжкультурних контактів та значущість міграції для демографічного балансу регіону [20].

Територія Європейського Союзу охоплює орієнтовно 4 млн км², що включає широкий спектр природних, економічних і соціально-культурних ландшафтів. Найбільшою за населенням державою є Німеччина, а найбільшою за площею — Франція. Найменшим членом ЄС за обома показниками є Мальта.

Рівень урбанізації в ЄС є високим, але водночас збалансованим. Близько 39 % населення проживає у великих міських центрах, 36 % — у містечках та передмістях, а 25 % — у сільських районах. Ці пропорції відображають як загальноєвропейський курс на розвиток міст, так і збереження значної частки сільських територій, що виконують важливі економічні та соціальні функції [20].

Однією з ключових переваг Європейського Союзу є високий рівень внутрішньої мобільності населення, забезпечений дією Шенгенської зони, створеної у 1985 р. Шенген дозволяє громадянам країн-учасниць пересуватися територією без прикордонного контролю, що формує основу принципу вільного руху осіб. Цей механізм надає можливість громадянам ЄС без додаткових формальностей подорожувати, працювати та проживати в будь-якій країні об'єднання.

Членами Шенгену є всі держави ЄС, окрім Кіпру та Ірландії. Останніми до зони приєдналися Болгарія та Румунія у березні 2024 р. Крім того, до Шенгенської зони входять чотири держави, що не є членами Євросоюзу:

Ісландія, Норвегія, Швейцарія та Ліхтенштейн. Це підкреслює її значення як простору розширеної європейської мобільності.

Європейський Союз функціонує як єдиний внутрішній ринок, який охоплює 27 держав-членів, а також — з певними винятками — чотири країни, що не входять до ЄС. У межах цього ринку забезпечено вільний рух товарів, послуг, капіталу та осіб без технічних, правових чи адміністративних бар'єрів. Така модель сприяє інтеграції економічної діяльності, підвищенню конкурентоспроможності та формуванню спільного економічного простору.

Запроваджене у 1999 р. євро є офіційною валютою 20 країн ЄС, які разом утворюють єврозону. Єдина валюта значно поглибила економічну інтеграцію, забезпечивши стабільність розрахунків та спростивши транскордонну торгівлю. У більшості держав-членів ЄС від 50 % до 80 % обсягу експорту припадає саме на ринки інших країн Євросоюзу, що підкреслює високий рівень внутрішньої економічної взаємодії [20].

ЄС є однією з провідних економік світу: його сукупний ВВП становить майже 18 трлн євро. Найбільшу частку у загальному виробництві забезпечує Німеччина, за якою слідують Франція та Італія. Структура економіки ЄС характеризується домінуванням сектору послуг, на який припадає приблизно 74 % ВВП, тоді як промисловість формує майже всю іншу частку економічної діяльності [20].

Європейський Союз має власний бюджет, призначений для фінансування ключових пріоритетів, довгострокових програм та масштабних інфраструктурних проєктів, які окремі держави-члени не могли б реалізувати самостійно через їхній обсяг чи транскордонний характер. Поточна бюджетна рамка ЄС охоплює період 2021–2027 рр. та становить приблизно 2 трлн євро [20].

Сукупний дефіцит сектору державного управління у країнах ЄС дорівнює 3,2 % ВВП. Консолідований державний борг становить 81 % ВВП, що нижче пікового значення у 90 %, зафіксованого у 2020 році під час пандемії COVID-19. Найвищий рівень боргового навантаження спостерігається у Греції, Італії, Франції, Іспанії та Бельгії, де співвідношення боргу до ВВП перевищує 100 %.

Натомість найнижчі показники зафіксовано у Люксембурзі, Болгарії та Естонії [20].

ЄС є найбільшим у світі експортером промислових товарів і послуг, забезпечуючи близько 14 % світової торгівлі товарами. Високий рівень індустриального виробництва, розвинена інфраструктура та доступ до єдиного ринку визначають конкурентні позиції Євросоюзу на глобальному ринку (рис. 2.1).

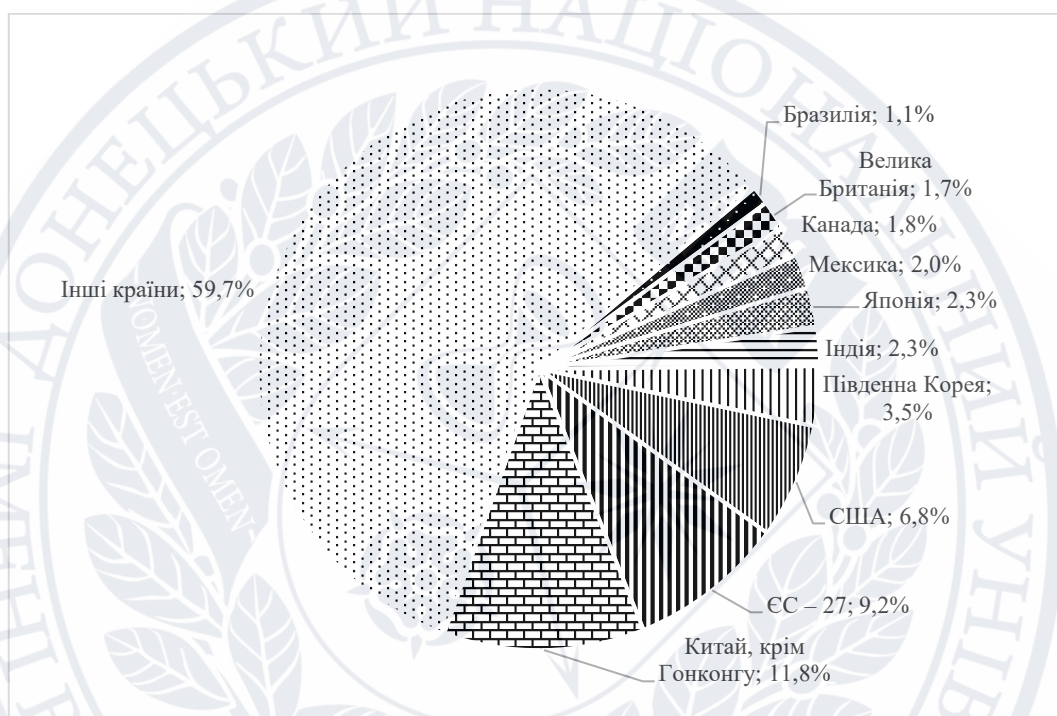

Рисунок 2.1 – Частка ЄС у світовій торгівлі станом на 2024 р. [20]

США залишаються найбільшим ринком збуту для товарного експорту ЄС, тоді як Китай є основним постачальником імпортованих товарів. У сфері послуг головними партнерами Євросоюзу виступають Сполучені Штати та Сполучене Королівство, що відображає їхню ключову роль у міжнародних фінансових, бізнесових та інтелектуальних послугах.

Соціально-демографічний розвиток ЄС демонструє поєднання високих стандартів життя з поглибленням структурних викликів, пов'язаних зі старінням населення, нерівністю на ринку праці та ризиками соціальної вразливості. Тривалість життя у ЄС залишається однією з найвищих у світі: середній

показник становить майже 79 років для чоловіків та 84 роки для жінок, що свідчить про розвинену систему охорони здоров'я та доступність медичних послуг. Підтвердженням цього є й суб'єктивні оцінки громадян: 68 % населення віком від 16 років і старше вважають свій стан здоров'я добрим або дуже добрим [20].

Водночас демографічні зміни створюють масштабні соціально-економічні наслідки. У більшості країн ЄС триває процес старіння населення, що призводить до зменшення частки осіб працездатного віку. Співвідношення населення працездатного віку до осіб старшої вікової групи скоротилося з 3,8 у 2002 р. до 2,7 у 2024 р., і прогнозовано продовжуватиме знижуватися. Це безпосередньо впливатиме на стійкість пенсійних систем, обсяги державних доходів і потребу в розширенні секторів охорони здоров'я та соціального догляду [20].

Ситуація на ринку праці також відображає як позитивні тенденції, так і помітні дисбаланси. Загальний рівень безробіття становить 5,9 %, що є порівняно низьким показником для розвинених економік. Однак молодіжне безробіття залишається суттєво вищим: 14,9 % осіб віком 15–24 років не працевлаштовані, що вдвічі перевищує середній показник по ЄС. Структура зайнятості характеризується домінуванням сектору послуг, у якому зосереджено 74 % робочої сили, тоді як промисловість, будівництво, сільське господарство та пов'язані сектори залучають меншу частку працівників [20].

Гендерна рівність на ринку праці залишається важливою, але нерозв'язаною проблемою. Жінки в ЄС у середньому заробляють на 12 % менше, ніж чоловіки, а їхнє представництво на керівних посадах залишається обмеженим. Частка жінок-керівниць становить лише 35 %, і в жодній країні ЄС вона не досягає 50 %. Водночас найбільш прогресивні показники у цій сфері демонструють Швеція, Латвія, Польща, Угорщина та Болгарія, тоді як найнижчі — Кіпр, Хорватія та Італія [20].

Економічна ситуація в ЄС у 2024 р. характеризувалася зниженням інфляції до 2,6 %, що стало результатом стабілізації енергетичних ринків після суттєвого

цінового стрибка у 2022–2023 роках. Найбільш відчутним зростання цін залишалося у групі харчових продуктів, напоїв і алкогольної продукції, тоді як інфляція в категоріях транспорту та житлово-комунальних послуг помітно зменшилася [20].

Попри високі соціальні стандарти, значна частка населення залишається вразливою до економічних ризиків. Понад 93,3 млн осіб у ЄС перебувають під загрозою бідності або соціального відчуження. Особливо вразливою групою є домогосподарства з дітьми: понад кожен п'ятий європеець, який проживає в такому домогосподарстві, належить до групи ризику. Крім того, 30 % населення ЄС не мають можливості покрити несподівані витрати, що свідчить про відсутність достатньої фінансової «подушки». Найвищі рівні ризику бідності фіксуються у Болгарії та Румунії, а найнижчі — у Чехії та Словенії, що підкреслює наявність значних внутрішніх відмінностей у соціально-економічному розвитку держав-членів (рис. 2.1) [20].

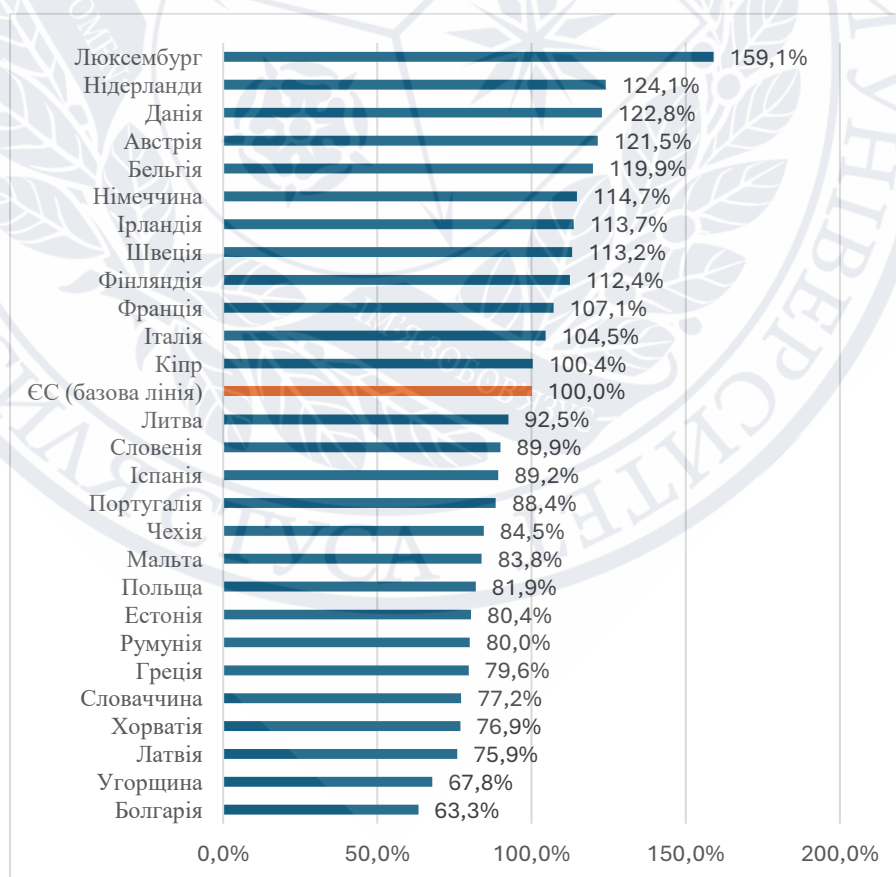

Рисунок 2.2 – Рівень життя в ЄС: споживання на душу населення станом на 2022 р. [20]

Динаміка валового внутрішнього продукту країн ЄС-27 у 2013–2024 роках відображає період поступального економічного відновлення після боргової кризи в Єврозоні, подальше зміцнення економік у 2016–2019 роках, короткостроковий спад у 2020 році внаслідок пандемії COVID-19 та швидке повернення до позитивної траєкторії у 2021–2024 роках. Загалом більшість країн Європейського Союзу демонструють стабільне довгострокове зростання, хоча темпи цього зростання різняться залежно від вихідного рівня розвитку, структури економіки та чутливості до зовнішніх шоків (рис. 2.3).

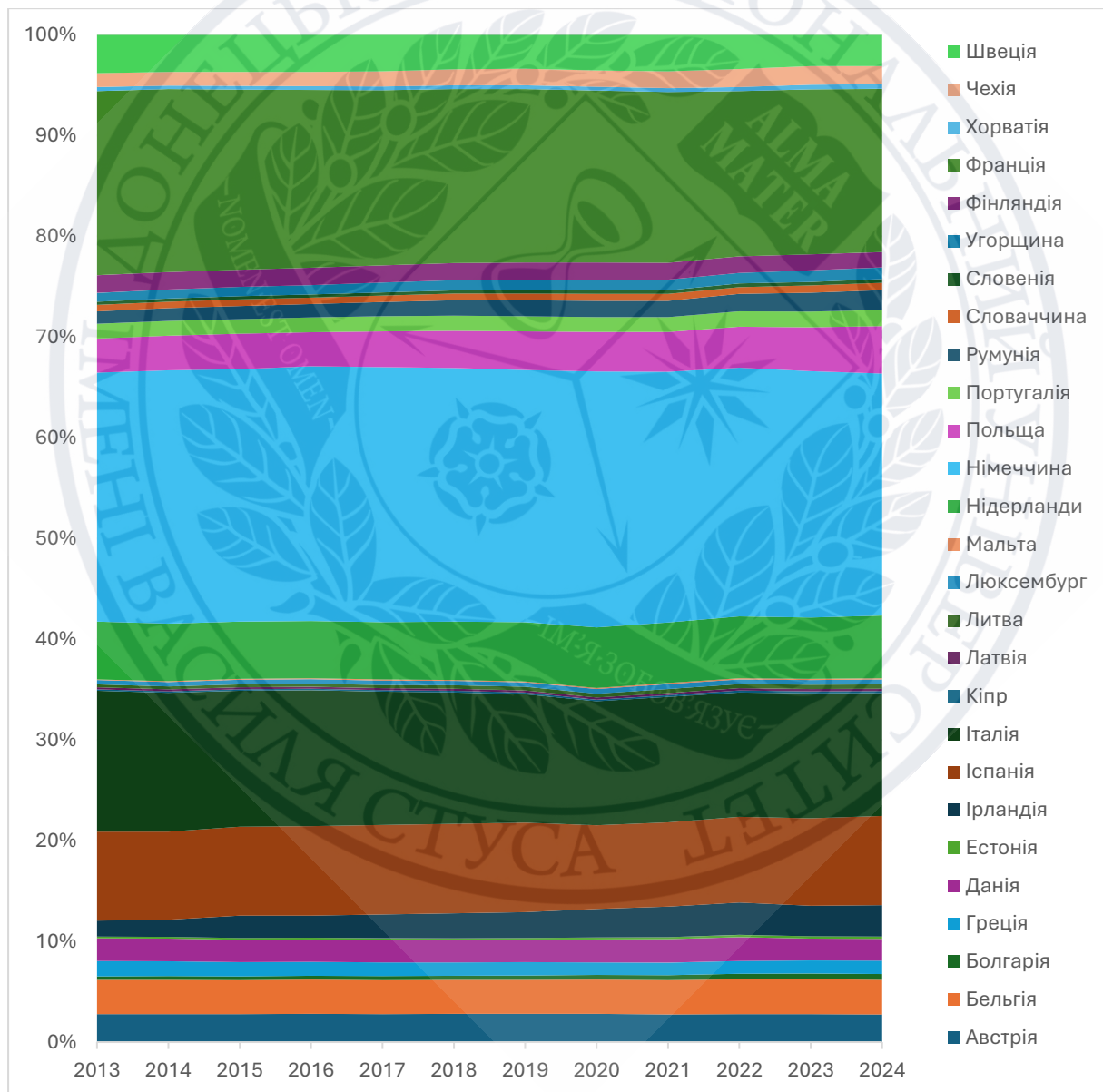

Рисунок 2.3 – Частка країн-членів в сукупному ВВП ЄС-27, 2013-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [21]

У групі найбільших економік Євросоюзу – Німеччини, Франції, Італії, Іспанії та Нідерландів – простежується поступове збільшення обсягів виробництва протягом усього періоду. Німеччина нарощує ВВП з 3,20 трлн євро у 2013 році до понад 4,32 трлн євро у 2023 р., підтверджуючи статус економічного ядра ЄС. Франція демонструє плавне та рівномірне зростання від 2,23 до 2,92 трлн євро, тоді як Італія поступово збільшує ВВП з 1,70 до понад 2,19 трлн євро, хоча її економіка залишається більш вразливою до циклічних коливань. Іспанія, яка у 2013 р. ще перебувала під впливом наслідків фінансової кризи, зростає від 1,12 до 1,59 трлн євро у 2024 р., демонструючи ефективність структурних реформ. Нідерланди продовжують динамічне зростання — з 720 млрд у 2013 р. до понад 1,12 трлн євро у 2024 р., що робить їх однією з найуспішніших економік у ЄС у зазначений період [21].

Особливо швидкі темпи економічного зростання демонструють країни Центральної та Східної Європи, які у 2013–2024 рр. продовжують процес інтенсивної економічної конвергенції. Польща збільшує ВВП з 427 млрд до 848 млрд євро, практично подвоївши економічний показник. Румунія демонструє ще вищі темпи зростання — від 167 млрд до 353 млрд євро, що свідчить про стрімку модернізацію та інтеграцію у європейські виробничі ланцюги. Чехія збільшує обсяг ВВП з 179 млрд до 320 млрд євро, а Угорщина — зі 116 млрд до 206 млрд євро. Балтійські країни — Литва, Латвія та Естонія — також подвоюють або мають близькі до подвоєння показники, демонструючи високу динаміку завдяки активним реформам, зростанню продуктивності та інтеграції в ринок ЄС [21].

У малих державах-членах спостерігається різноманіття моделей зростання. Ірландія, відома залученням транснаціональних технологічних корпорацій, збільшує ВВП з 275 млрд євро у 2013 р. до 562 млрд євро у 2024 р., забезпечивши одне з найвищих зростань у ЄС. Люксембург продовжує зміцнювати свій фінансовий сектор і підвищує ВВП з 56 млрд до 86 млрд євро. Мальта та Кіпр демонструють стійкі позитивні тенденції, відновлюючись після кризових явищ початку 2010-х років та коронавірусної кризи. Подібну траєкторію мають

Словенія, Словаччина й Хорватія, які зростають на основі модернізації виробничих секторів та розвитку сфери послуг [21].

У 2020 р. практично всі економіки ЄС зазнали тимчасового спаду через пандемію COVID-19, що призвело до зниження ділової активності та переривання глобальних ланцюгів постачання.

Водночас падіння ВВП було короткотривалим, і вже у 2021 р. більшість країн повернулися на траєкторію зростання. У 2022–2024 рр. відбулося повне відновлення номінальних показників, а в ряді країн — значне перевищення докризових рівнів. Це свідчить про високу стійкість економічної системи ЄС, ефективність спільних фіскальних інструментів та гнучкість внутрішнього ринку Союзу.

Отже, у 2013–2024 рр. ВВП країн ЄС-27 демонструє стійку позитивну динаміку у довгостроковій перспективі, хоча регіональні відмінності залишаються суттєвими. Західноєвропейські економіки забезпечують стабільний фундамент розвитку, Південна Європа поступово відновлюється після кризових явищ, а Центральна та Східна Європа виступають рушійною силою економічної конвергенції в межах Союзу. Сукупно ці процеси формують зміцнення економічного потенціалу Європейського Союзу та підвищують його стійкість до зовнішніх викликів.

2.2 Аналіз зовнішньої торгівлі країн-членів ЄС-27

Аналіз довгострокової динаміки зовнішньоторговельних потоків ЄС-27 свідчить про хвилеподібний характер розвитку експорту та імпорту, який значною мірою зумовлений глобальними економічними циклами, структурними змінами на світових ринках, ціновими факторами та кризовими явищами.

У період 2010–2014 рр. імпорт та експорт ЄС поступово зростали після фінансової кризи 2008–2009 рр. Імпорт збільшився з 1471 млрд євро до 1625 млрд, тоді як експорт піднявся з 1435 млрд до 1796 млрд євро. Саме з 2012 р. ЄС переходить до стійкого позитивного торговельного сальдо, що свідчить про

конкурентні позиції європейських виробників на світових ринках та зміцнення внутрішнього ринку (рис. 2.4) [22].

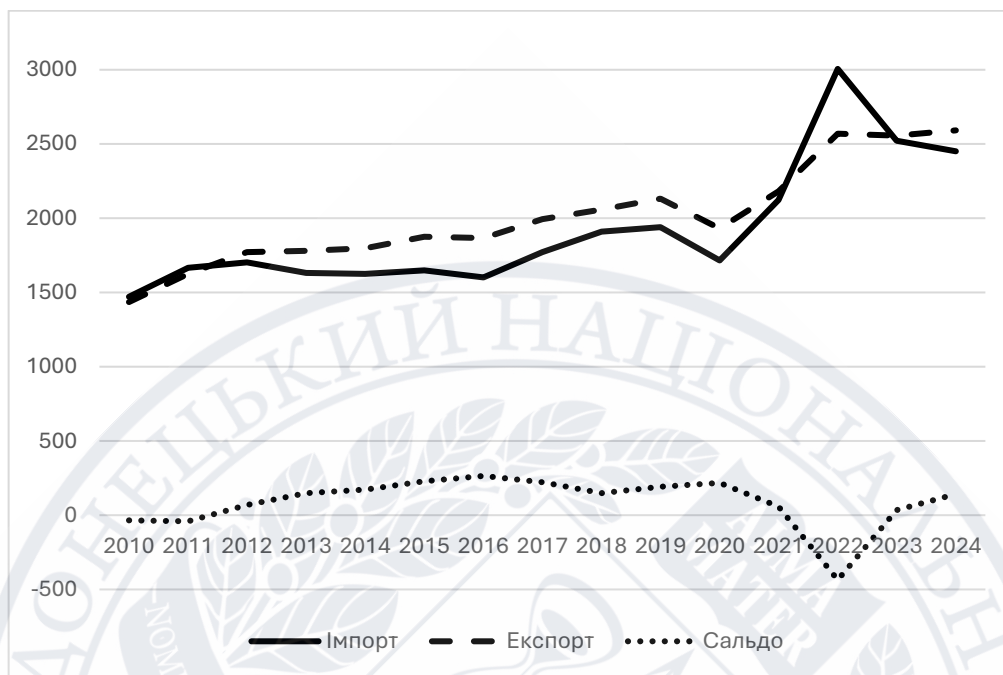

Рисунок 2.4 – Показники зовнішньої торгівлі ЄС-27, 2010-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [22]

У 2015–2019 рр. зовнішня торгівля демонструє стабільне зростання. Імпорт і експорт зростають відносно синхронно, досягаючи відповідно 1940 млрд та 2132 млрд євро у 2019 рі. Торговельне сальдо залишається позитивним і варіює в межах 190–265 млрд євро, що підтверджує здатність ЄС утримувати профіцит навіть за умов посилення глобальної конкуренції.

У 2020 р., під впливом пандемії COVID-19, спостерігається різке скорочення обсягів торгівлі: імпорт падає до 1715 млрд євро, а експорт — до 1932 млрд євро. Незважаючи на кризу, сальдо залишається позитивним (216,96 млрд), хоча загальний спад демонструє вразливість торговельних потоків до глобальних шоків.

Після пандемії, у 2021 р., відбувається активне відновлення торговельної активності. Імпорт зростає до 2123 млрд євро, а експорт — до 2180 млрд євро, що супроводжується помірним позитивним сальдо. Проте вже у 2022 році різке зростання цін на енергоносії внаслідок енергетичної кризи та геополітичної

напруги призводить до стрімкого збільшення імпорту до 3005 млрд євро, тоді як експорт зростає значно повільніше — до 2570 млрд євро. У результаті ЄС отримує значний дефіцит зовнішньої торгівлі на рівні –435,5 млрд євро, який стає найбільшим за весь період спостережень.

У 2023–2024 рр. ситуація стабілізується. Імпорт знижується до 2522 млрд у 2023 р. та 2449 млрд у 2024 р., тоді як експорт зберігає позитивну динаміку та зростає до 2556 млрд і 2591 млрд відповідно. Торговельне сальдо повертається до профіциту й становить 34,2 млрд євро у 2023 році та 142 млрд євро у 2024 році, що свідчить про нормалізацію енергетичних ринків і відновлення конкурентних позицій ЄС.

Загалом, за 2010–2024 рр. можна виділити декілька ключових тенденцій:

- стійке зростання експорту до 2019 року, що свідчить про зростання ролі ЄС як глобального виробничого та технологічного центру;
- постійний профіцит торгівлі (за винятком 2010–2011 та критичного 2022 року);
- висока чутливість імпорту до цінових шоків, особливо на енергоносії (2022 рік)
- швидке відновлення торгівлі після криз, з поверненням профіциту після пандемічного та енергетичного потрясінь;
- посилення ролі внутрішнього ринку, що допомогло зменшити масштаб негативних зовнішніх впливів.

Таким чином, динаміка зовнішньої торгівлі ЄС-27 у 2010–2024 рр. відображає як структурні переваги єдиного ринку та високотехнологічного експорту, так і вразливість до зовнішніх енергетичних і геополітичних шоків, які здатні суттєво впливати на торговельний баланс.

Серед країн ЄС Німеччина мала значно найбільшу частку торгівлі з країнами поза ЄС у 2024 р., забезпечивши 27,4% експорту товарів ЄС до країн, що не входять до ЄС, та майже одну п'яту (18,6 %) імпорту ЄС (див. рис. 2.5). Наступні три найбільші експортери, Італія (11,8 %), Франція (10,6%) та

Нідерланди (10,2%), були єдиними іншими країнами ЄС з двозначною часткою експорту ЄС [23].

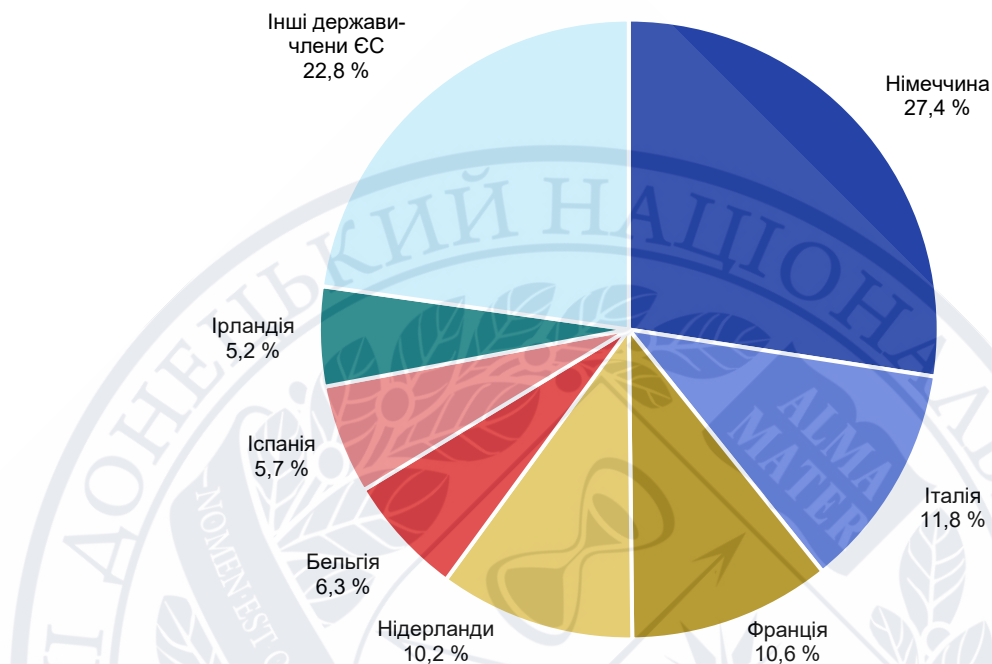

Рисунок 2.5 – Експорт товарів до країн поза ЄС, 2024 р. [23]

Нідерланди (17,8%), Франція (10,4%) та Італія (9,9%) йшли за Німеччиною як найбільші імпортери товарів з країн, що не входять до ЄС, у 2024 р. (рис. 2.6). Відносно високу частку Нідерландів можна, принаймні частково, пояснити значною кількістю товарів, що надходять до ЄС через Роттердам, який є провідним морським портом ЄС, так званим роттердамським ефектом.

Найбільший профіцит торговельного балансу товарами з країнами поза ЄС, який у 2024 році оцінений у 255,0 млрд євро, був зафіксований у Німеччині, за нею йдуть Італія (65,1 млрд євро) та Ірландія (57,1 млрд євро).

Найбільший торговельний дефіцит у торгівлі товарами з країнами поза ЄС зафіксували Нідерланди (170,2 млрд євро), Іспанія (45,6 млрд євро) та Польща (22,9 млрд євро).

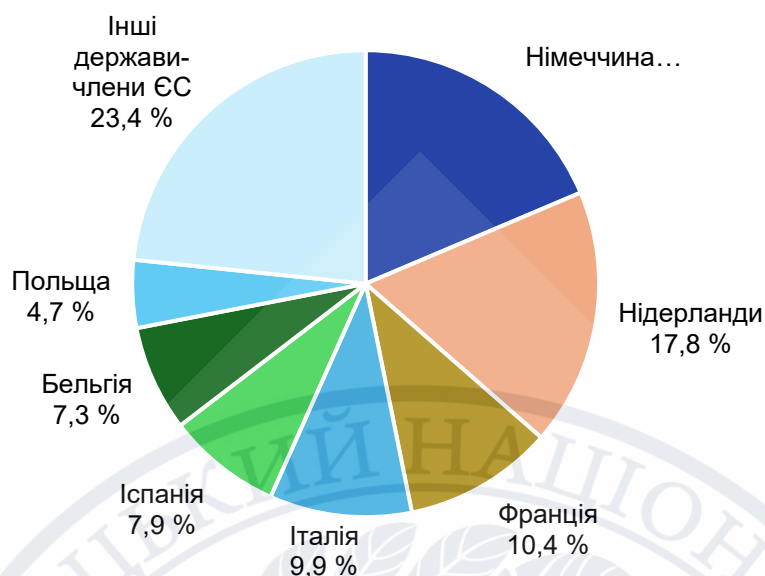

Рисунок 2.6 – Імпорт товарів з країн поза ЄС, 2024 р. [23]

США залишалися найбільшим імпортером товарів, експортованих з ЄС у 2024 році (див. рис. 2.7) з часткою 20,6 %. Велика Британія посіла друге місце (13,2% від загального обсягу ЄС), за нею йшов Китай (8,3%). Китай був найбільшим постачальником товарів до ЄС у 2024 р. з часткою 20,1 %. Сполучені Штати (12,9 %) йшли з деяким відривом.

Між 2023 і 2024 роками серед основних торговельних партнерів найвищий річний темп зростання був зафіксований для експорту до США (5,6%) та Японії (4,5%), тоді як експорт до Китаю (-4,6%) та Південної Кореї (-2,7%) найбільше скоротився (рис. 2.7).

Що стосується імпорту, то між 2023 і 2024 роками імпорт товарів найбільше скоротився з Норвегії (-13,0%) та Японії (-10,7%). Найбільше зростання імпорту було зафіксовано для Індії (+9,0%) та Бразилії (+3,2%).

У 2024 р. сальдо торгівлі товарами ЄС зафіксувало профіцит у 147 млрд євро, що означає збільшення на 113 млрд євро порівняно з 2023 р. (34 млрд євро). У період з 2014 по 2024 роки ЄС щороку мав торговельний профіцит, за винятком 2022 р., коли високі ціни на енергоносії призвели до значного дефіциту. В усі інші роки профіцити у торгівлі машинами, транспортними

засобами та хімічною продукцією переважали над дефіцитами, спричиненими енергетичними цінами.

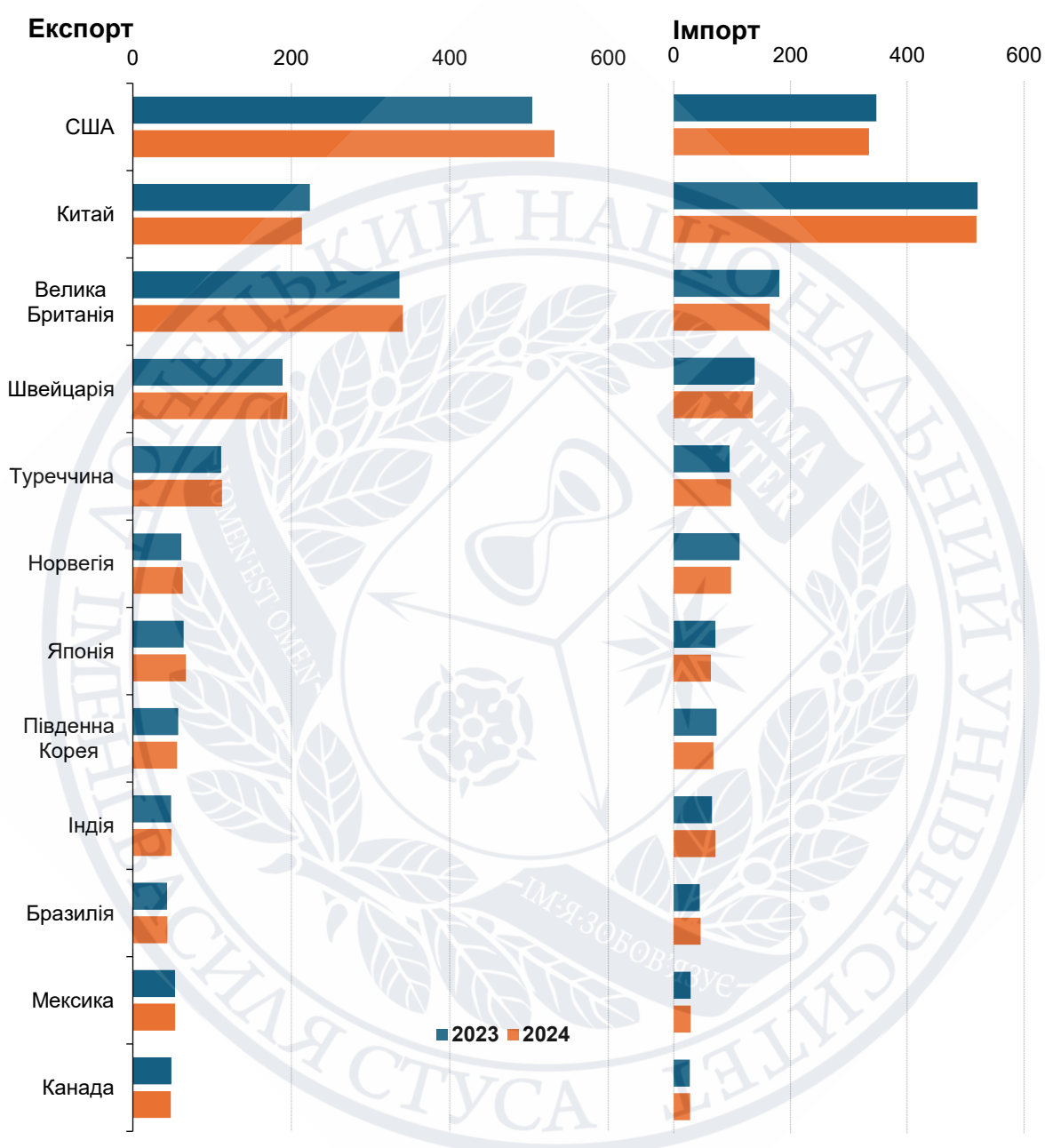

Рисунок 2.7 – Торгівля товарами з країнами поза ЄС за основними торговельними партнерами, ЄС, 2023 та 2024 рр. [23]

Група «Хімікати та пов’язані з ними продукти» за останнє десятиліття продемонструвала найбільше зростання, подвоївши профіцит порівняно з 2014 р.

— зі 119,1 млрд євро до 238,1 млрд євро. Сальдо у категорії «харчові продукти та напої» також істотно зросло — з 33,5 млрд євро до 52,4 млрд євро.

Натомість інші промислові товари змінили своє становище з профіциту у 35,3 млрд євро у 2014 році на дефіцит у 11,2 млрд євро у 2024 р.

Частки окремих товарних груп в експорті товарів ЄС майже не змінилися між 2023 і 2024 роками (див. рис. 2.8). Відбулося зниження на 1,2 п. п. для хімікатів та пов'язаних з ними продуктів і зростання на 1,0 п. п. для машин та транспортних засобів.

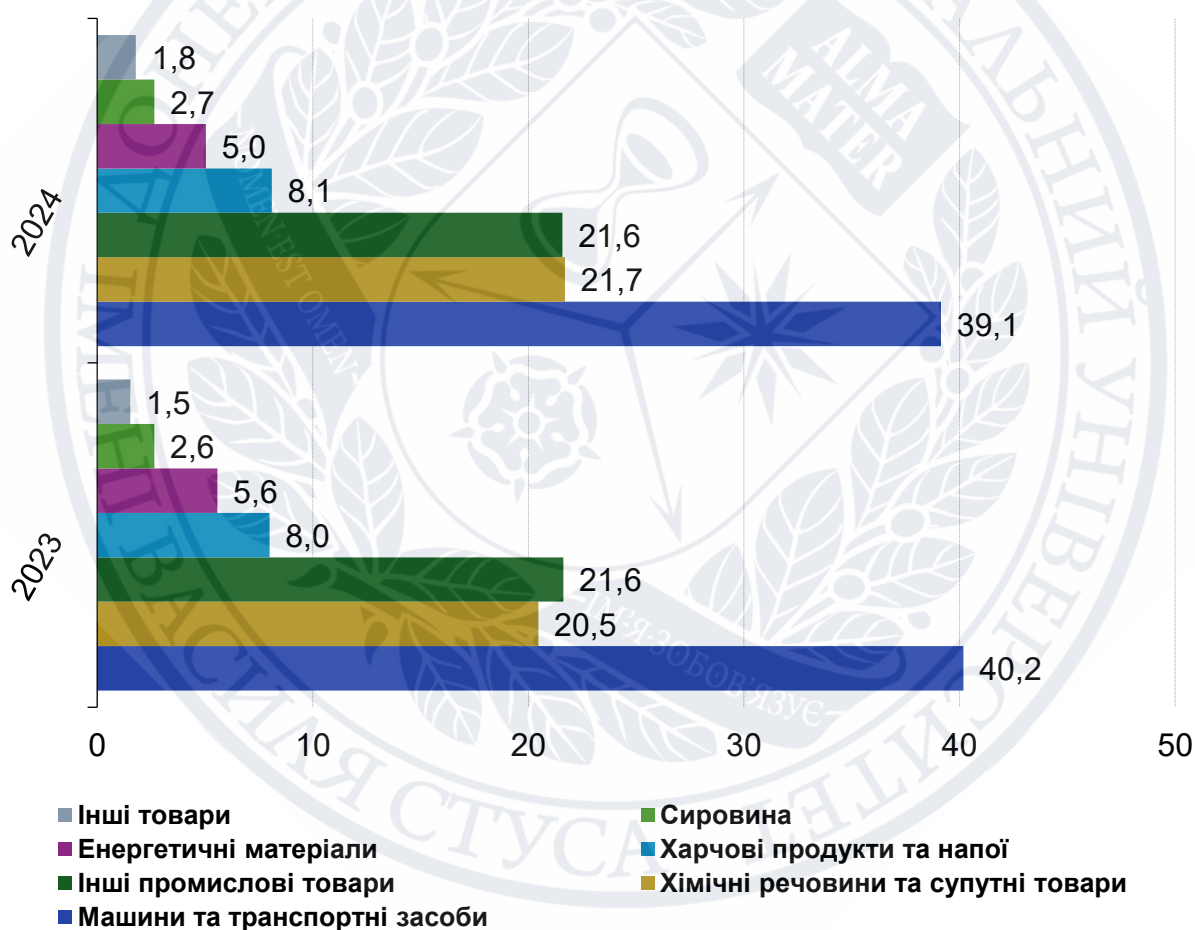

Рисунок 2.8 – Основні експортні товари ЄС у 2023-2024 рр., % [23]

Щодо товарної структури імпорту ЄС, частка енергоносіїв зросла на 2,5 п. п. між 2023 та 2024 роками (див. рис. 2.9). Натомість за той самий період частка всіх інших груп товарів зменшилася, особливо групи «інші промислові товари», показник якої скоротився на 0,9 п. п.

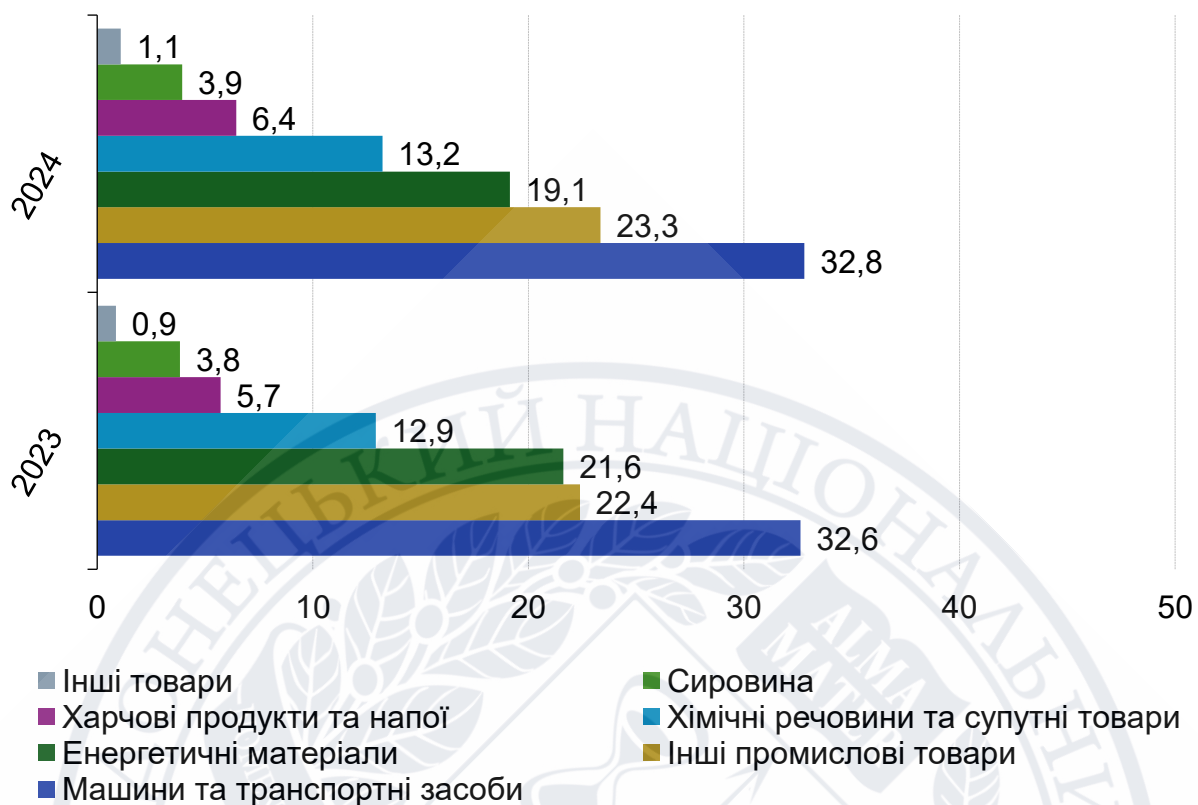

Рисунок 2.9 – Основні імпортні товари ЄС у 2023-2024 рр., % [23]

Торгівля товарами між країнами ЄС (внутрішньоєвропейська) у 2024 році, якщо оцінювати за експортом, становила 4 025 млрд євро. Це на 56 % більше, ніж обсяг експорту ЄС до країн, що не входять до Союзу, який склав 2 584 млрд євро.

Подібно до торгівлі з країнами поза ЄС, Німеччина також була державою-членом із найвищим рівнем внутрішньоєвропейської торгівлі у 2023 році: вона забезпечувала 21,0 % експорту товарів ЄС до інших країн ЄС та 22,0 % імпорту товарів ЄС з інших держав ЄС (див. рис. 2.10).

Нідерланди (14,6 %) були єдиною другою державою ЄС, що забезпечила понад одну десяту частину внутрішньоєвропейського експорту – знову ж таки внаслідок так званого роттердамського ефекту.

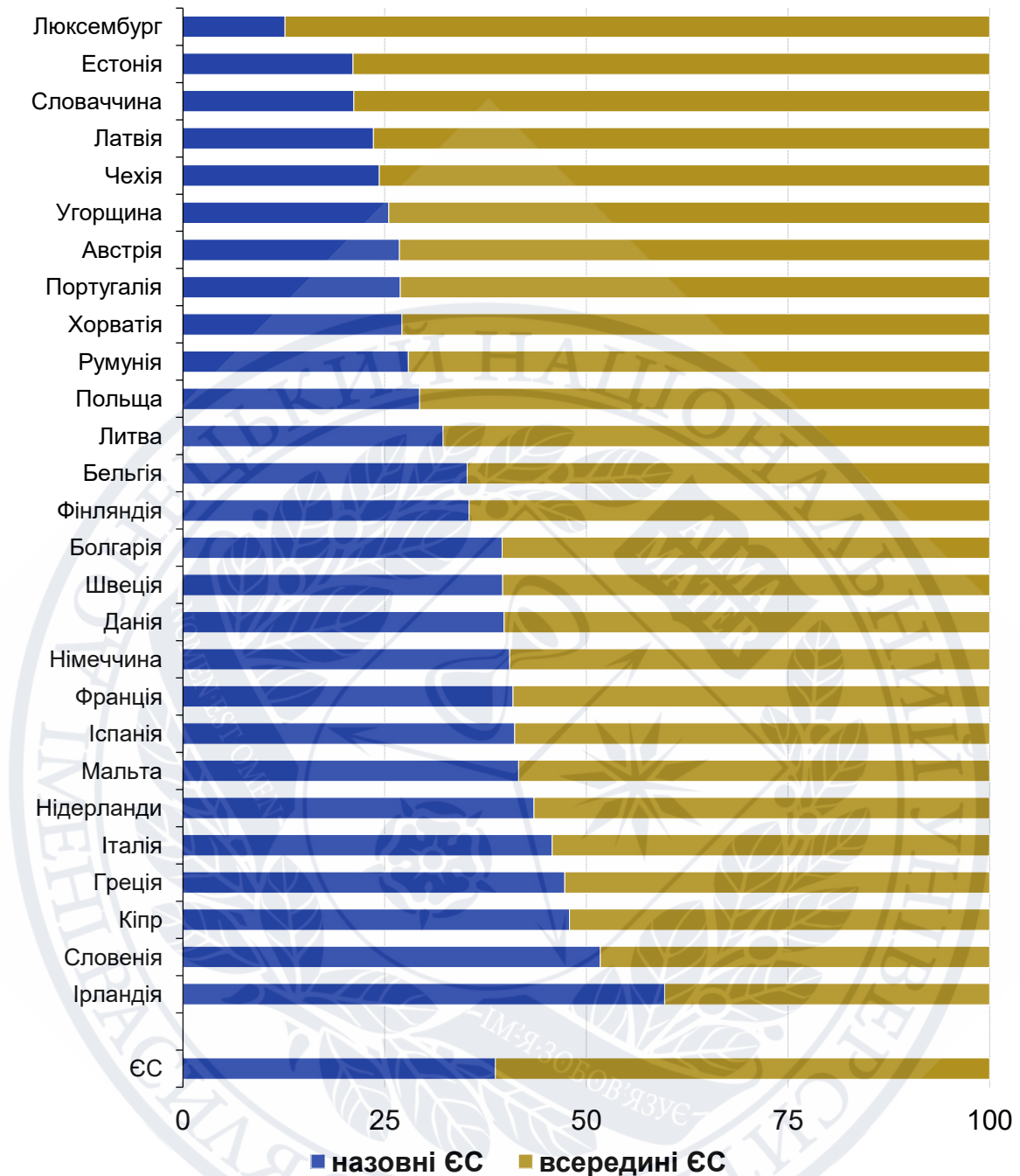

Рисунок 2.10 – Внутрішньо- та зонішньоевропейська торгівля країн ЄС у 2024 р., % [23]

У свою чергу Франція (11,3 %) була єдиною другою країною ЄС, на яку припало більш ніж одна десята частина внутрішньоевропейського імпорту [23].

У 2024 році найвищі частки внутрішньоевропейської торгівлі (понад 75 % загальної торгівлі товарами) були зафіксовані в: Чехії (75,7 %), Латвії (76,4 %),

Словаччині (78,8 %), Естонії (78,9 %), Люксембурзі (87,3 %).

Водночас цей показник знижувався до 48,3 % у Словенії та 40,3 % в Ірландії.

2.3. Зовнішньоекономічні зв'язки України та країн ЄС в умовах військових дій

Україна є сімнадцятим найбільшим торговельним партнером ЄС, на неї припадає близько 1 % від загальної торгівлі ЄС товарами: 2023 р. це становило 55 млрд євро, тобто торгівля товарами подвоїлася з моменту набуття чинності поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі у 2016 р.

Повномасштабне вторгнення спричинило значні зміни в географічній структурі імпорту та експорту України. Внаслідок блокади українські порти втратили статус основних експортних воріт країни, тому роль автомобільного та залізничного транспорту суттєво зросла, а західні сухопутні кордони України стали основними коридорами для зовнішньої торгівлі. ЄС зміцнив свою роль основного торговельного партнера і в експорті, і в імпорті, а Польща вперше в історії стала лідером у торговельному обігу України.

Польща є транзитною країною для провідних західних економік ЄС, як-от Німеччини, Франції та Нідерландів, тобто майже половина товарів з ЄС в Україну надходить з Польщі або проходить через її територію. В експорті цей показник дещо нижчий.

Статистика зовнішньої торгівлі (торгівля між державами-членами ЄС і третіми країнами) не враховує операції, що стосуються товарів, які знаходяться в режимі транзиту, на митному складі або мають тимчасове ввезення (наприклад, для торговельних ярмарків, тимчасових виставок, тестувань тощо). Такий підхід відомий як "спеціальна торгівля". При цьому країною-партнером для експорту вважається країна остаточного призначення товарів, а для імпорту – країна походження товарів.

У IV кварталі 2024 р. порівняно з попереднім кварталом імпорту ЄС з України зменшився на 1,8 %, тоді як експорт ЄС в Україну зріс на 9,3 % (рис. 2.11). Порівняно з тим самим кварталом попереднього року, імпорту та експорту зросли на 9,2 % та 16,7 % відповідно. Пік імпорту ЄС припав на IV квартал 2022 р., а експорту до України – на IV квартал 2024 р. Активне сальдо торгівлі ЄС з Україною досягло піку в четвертому кварталі 2024 р. на рівні 5,8 млрд євро.

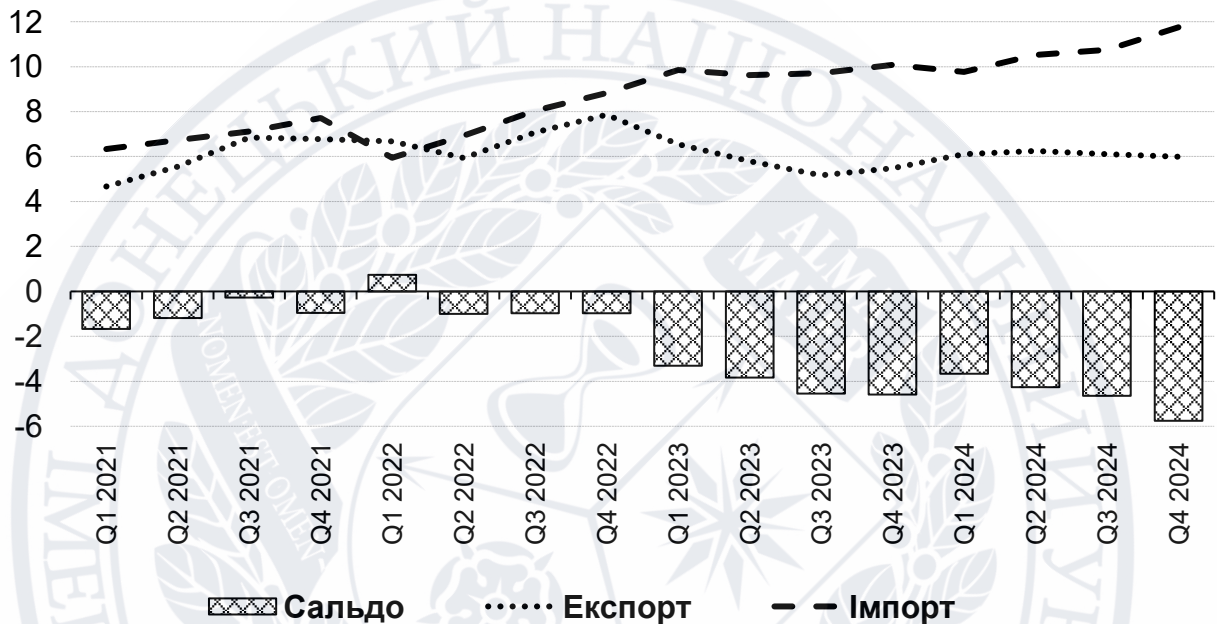

Рисунок 2.11 – Щоквартальні обсяги торгівлі України з ЄС протягом 2021-2024 рр. з урахуванням сезонності, млрд євро [24]

Якщо дивитися на зміни частки України в імпорту за межі ЄС, то вони становили 1,0 % як у I кварталі 2022 р., так і в IV кварталі 2024 р. (рис. 2.12). Натомість частка України в експорту за межі ЄС постійно зростала з 1,0 % у I кварталі 2022 р. до 1,8 % у IV кварталі 2024 р.

Ця частина дослідження зосереджена на 6 продуктах, які були обрані через їх частку в загальному імпорту поза межами ЄС або їх обсяги в грошовому еквіваленті. Оскільки деякі з цих продуктів мають сильний сезонний компонент, їх можна ґрунтовно аналізувати лише протягом 12-місячних періодів.

Рисунок 2.12 – Щоквартальний торговельний баланс між ЄС та Україною за товарними групами за 2021-2024 рр., млрд євро [24]

4 червня 2022 р. ЄС запровадив тимчасову повну лібералізацію торгівлі та призупинення заходів захисту торгівлі, що призвело до різкого збільшення імпорту ЄС з України кількох сільськогосподарських продуктів. Це спричинило викривлення на ринках цих продуктів у сусідніх з Україною країнах, що призвело до запровадження тимчасових обмежувальних заходів щодо експорту українських продуктів харчування 2 травня 2023 р. Ці заходи завершилися 15 вересня 2023 р., в той же час Україна мала запровадити ефективні заходи для контролю за експортом цих продуктів. Рисунок 2.13 ілюструє частку 6 груп товарів у 2022-2024 рр.

Ситуацію на ринку соняшникової олії ЄС можна охарактеризувати такими тенденціями (табл. 2.1):

- частка України в загальному імпорті соняшникової олії поза ЄС значно зросла з 79,3 % у 2022 р. до 93,5 % у 2024 р.;
- значне скорочення імпорту з інших країн (Сербії, Молдови, Боснії і Герцеговини) та вихід з ринку ЄС Росії (з 3,2 % у 2022 р. до 0,1 % у 2024 р.);

- консолідація ринку, де основний обсяг імпорту концентрується в Україні, частка всіх інших країн впала з 5,8 % у 2022 р. до 1,2 % у 2024 р.

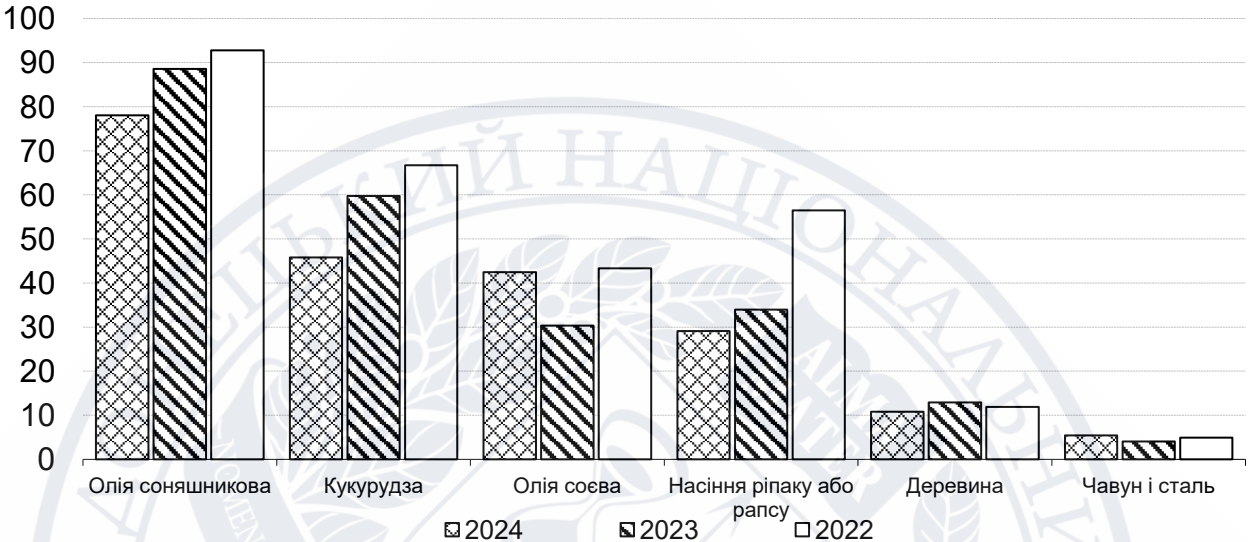

Рисунок 2.13 – Частка України в імпорті окремих товарів країнами ЄС, %
[24]

Таблиця 2.1 – Основні країни-партнери з імпорту соняшникової олії поза меж ЄС у 2022-2024 рр. у грошовому еквіваленті, %

Партнер	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Україна	79,3	88,8	93,5
Молдова	7,1	2,7	1,5
Росія	3,2	0,1	0,1
Сербія	2,8	4,3	2,6
Боснія і Герцеговина	1,2	1,3	0,6
Велика Британія	0,6	1,3	0,5
Інші	5,8	1,5	1,2

Джерело: побудовано автором на основі [25]

У IV кварталі 2024 р. імпорт соняшникової олії з України до ЄС, виміряний за обсягами торгівлі в тонах, був на 26 процентних пунктів (п.п.) вищим за рівень IV кварталу 2021 р. Оскільки ціна за тону знизилася, обсяг торгівлі в тонах зріс на 14 п.п. Імпорт соняшникової олії до ЄС має чіткий сезонний характер, виходячи з обсягів торгівлі в тонах та грошовому еквіваленті, які тісно пов'язані

з періодом її виробництва. Повномасштабне вторгнення призвело до різкого зростання ціни за тону соняшникової олії у II кварталі 2022 р. У наступних кварталах вартість тони продукції поступово знижувалася, але в останні три квартали 2024 р. знову зростає.

У IV кварталі 2024 року імпорту кукурудзи з України до ЄС, як у фізичному обсязі, так і у грошовому вираженні, був приблизно на 30 п.п. вищим за рівень IV кварталу 2021 р. (табл. 2.2). Подібно до соняшникової олії, внутрішньорічні зміни імпорту кукурудзи до ЄС відображені у показниках вартості та обсягу, які досягли піку у I кварталі 2023 р.

Таблиця 2.2 – Основні країни-партнери з імпорту кукурудзи поза межами ЄС у 2022-2024 рр. у грошовому еквіваленті, %

Партнер	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Україна	47,3	61,5	67,3
Бразилія	32,2	17,1	7,3
Канада	5,0	8,5	5,3
США	4,0	1,5	7,6
Сербія	3,2	1,9	5,4
Росія	1,4	2,2	1,0
Велика Британія	0,9	1,1	1,4
Інші	6,0	6,2	4,7

Джерело: побудовано автором на основі [25]

Ринок кукурудзи ЄС можна охарактеризувати такими тенденціями:

- частка України в загальному імпорті кукурудзи поза меж ЄС значно зросла з 47,3 % у 2022 р. до 67,3 % у 2024 р.;
- відносна стабільність сукупної частки Канади та США на ринку кукурудзи ЄС, що коливалась від 10 до 12 відсотків протягом 2022-2024 рр.;
- зниження частки Бразилії з 32,2 % у 2022 р., різким падінням у 2023 р. до 17,1 % і продовженням скорочення частки у 2024 р. до 7,3 %;
- зменшення частки інших країн, окрім Сербії, частка якої зросла з 1,9 % у 2022 р. до 5,4 % у 2024 р.;

- практично відсутня роль Росії з часткою 1-2 %.

У IV кварталі 2024 р. імпорт насіння ріпаку та рапсу з України до ЄС у фізичному обсязі був значно вищим, ніж у IV кварталі 2021 р. (табл. 3). Однак через суттєве зниження цін за одиницю товару, обсяги імпорту в грошовому виразі в цей період зменшилися. Імпорт насіння ріпаку та рапсу з України до ЄС має виражену сезонність.

Таблиця 2.3 – Основні країни-партнери з імпорту рапсу та ріпаку поза меж ЄС у 2022-2024 рр. у грошовому еквіваленті, %

Партнер	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Австралія	58,0	54,9	34,5
Україна	31,6	30,1	55,9
Канада	5,9	2,0	2,9
Сербія	1,0	1,8	1,1
Молдова	0,9	3,3	1,6
Уругвай	0,4	5,4	1,0
Інші	2,2	2,5	3,0

Джерело: побудовано автором на основі [24]

Протягом 2022–2024 рр. структура імпорту ріпаку та рапсу поза меж ЄС зазнала значних змін, зокрема через перерозподіл часток між основними постачальниками:

- частка України в загальному імпорті ріпаку та рапсу поза межами ЄС значно зросла з 31,6 % у 2022 р. до 55,9 % у 2024 р., що свідчить про суттєве зміцнення її позицій на ринку;
- відносна стабільність сукупної частки Канади та Сербії, яка коливалася в межах 3-4 % протягом 2022-2024 рр., без значних змін у загальному розподілі ринку;
- значне скорочення частки Австралії, яка впала з 58,0 % у 2022 р. до 34,5 % у 2024 р., поступаючись ринку Україні;
- зниження частки інших країн, зокрема Уругваю та Молдови, які мали тимчасове зростання у 2023 р., але у 2024 р. їхня частка знову скоротилася;

- незначне зростання частки інших постачальників, що збільшилась з 2,2 % у 2022 р. до 3,0 % у 2024 р., що може свідчити про поступову диверсифікацію ринку.

У IV кварталі 2024 р. імпорт деревини з України до ЄС у фізичному обсязі зменшився на 10 п.п. порівняно з рівнем IV кварталу 2021 р. Оскільки ціна за одиницю товару знизилася на 37 п.п., загальна вартість імпорту скоротилася на 17 п.п. за цей період (табл. 2.4). Пікове значення цін на імпорт деревини до ЄС було зафіксовано у II кварталі 2022 р.

Таблиця 2.4 – Основні країни-партнери з імпорту деревини поза меж ЄС у 2022-2024 рр. у грошовому еквіваленті, %

Партнер	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Китай	21,0	20,8	25,0
Україна	11,6	12,5	11,9
Росія	10,2	0,0	0,0
США	7,9	10,5	8,1
Бразилія	6,8	6,9	6,9
Норвегія	5,2	6,9	7,8
Білорусь	4,0	0,0	0,0
Індонезія	3,3	2,9	3,0
Велика Британія	3,1	4,0	4,0
Боснія і Герцеговина	2,8	3,4	3,0
Швейцарія	2,7	3,5	3,5
Туреччина	2,6	3,7	2,9
Інші	18,8	24,9	23,9

Джерело: побудовано автором на основі [25]

Протягом 2022–2024 рр. структура імпорту деревини поза межами ЄС зазнала значних змін, зумовлених перерозподілом часток між основними постачальниками та зміною торговельних умов.

Україна залишається стабільним постачальником деревини до ЄС, з часткою 12-13 відсотків. Хоча її частка не зазнала суттєвих змін, вона займає одне з ключових місць серед постачальників, поступаючись лише Китаю та деяким традиційним лідерам ринку.

Частка Китаю в загальному імпорті деревини поза меж ЄС помітно зросла з 21,0 % у 2022 р. до 25,0 % у 2024 р., що свідчить про зміцнення його позицій на ринку.

Відносна стабільність сукупної частки США та Бразилії, яка коливалася в межах 14-17 % протягом 2022-2024 рр., без суттєвих змін у загальному розподілі ринку.

Повне зникнення Росії та Білорусі з ринку після 2022 р, що є наслідком санкцій та торгових обмежень.

Стабільне зростання частки Норвегії, яка збільшилася з 5,2 % у 2022 р. до 7,8 % у 2024 р., поступово займаючи вільну нішу на ринку.

Незначне збільшення частки інших постачальників, які зросли з 18,8 % у 2022 р. до 23,9 % у 2024 р., що може свідчити про пошук альтернативних джерел постачання деревини.

У IV кварталі 2024 р. імпорт чавуну та сталі з України до ЄС у фізичному обсязі зменшився на 48 п.п. порівняно з рівнем IV кварталу 2021 р. Оскільки ціни за одиницю товару знизилися на 47 п.п., загальна вартість імпорту скоротилася на 98 п.п. (табл. 2.5).

Як фізичний обсяг, так і вартість імпорту чорних металів з України до ЄС значно зросли на початку 2021 р., що було зумовлено підвищеним попитом та зростанням цін на фоні поступового відновлення економіки після пандемії COVID-19. Проте наприкінці 2021 р. імпорт почав знижуватися і не повернувся до рівнів, що передували повномасштабному вторгненню.

Протягом 2022–2024 р. структура імпорту чорних металів до ЄС зазнала певних змін, що відображає перерозподіл часток між основними постачальниками.

Україна займає стабільну, але поки що невелику частку ринку чорних металів у ЄС, перебуваючи серед другорядних постачальників. Попри складні економічні умови, їй вдалося уникнути значного скорочення експорту, що демонструє її стійкість та конкурентоспроможність. Однак для зміцнення

позицій необхідне подальше розширення виробництва та експортних можливостей.

Таблиця 2.5 – Основні країни-партнери з імпорту чорних металів поза межами ЄС у 2022-2024 рр. у грошовому еквіваленті, %

Партнер	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Китай	9,8	10,3	8,9
Росія	9,6	7,0	6,6
Туреччина	9,5	6,1	8,9
Індія	8,6	9,5	9,9
Південна Корея	7,7	9,6	9,0
Велика Британія	7,2	8,1	8,0
Тайвань	5,4	5,5	5,2
Україна	4,4	4,3	4,8
Бразилія	4,1	4,3	3,1
В'єтнам	3,5	4,9	5,5
Норвегія	3,0	3,0	3,1
Японія	3,0	4,2	3,3
Інші	24,2	23,2	23,7

Джерело: побудовано автором на основі [25]

Китай залишається найбільшим постачальником, хоча його частка скоротилася з 10,3 % у 2023 р. до 8,9 % у 2024 р. Росія втратила позиції, її частка знизилася з 9,6 % у 2022 р. до 6,6 % у 2024 р. Туреччина демонструє нестабільну динаміку, її частка впала у 2023 р., але знову зросла до 8,9 % у 2024 р. Індія поступово зміцнює позиції, нарощуючи частку з 8,6 % у 2022 р. до 9,9 % у 2024 р., що свідчить про зростаючий вплив на ринок. В'єтнам також збільшує свою присутність, його частка зросла з 3,5 % у 2022 р. до 5,5 % у 2024 р.

Сукупна частка інших постачальників залишається стабільною, на рівні 23-24 %, що свідчить про відносну диверсифікацію ринку.

У IV кварталі 2024 р. обсяг імпорту соєвої олії з України до ЄС був на 129 п.п. вищим, ніж у IV кварталі 2021 р. Оскільки ціна за одиницю продукції знизилася на 30 п.п., загальна вартість імпорту зросла на 89 п.п. (табл. 2.6).

Обсяги та вартість імпорту соєвої олії з України за межі ЄС значно коливалися протягом цього періоду. Ціна на одиницю продукції досягла піку у II кварталі 2022 р., але згодом суттєво знизилася в наступних періодах.

Таблиця 2.6 – Основні країни-партнери з імпорту соєвої олії поза межами ЄС у 2022-2024 рр. у грошовому еквіваленті, %

Партнер	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Україна	37,9	32,0	45,1
Аргентина	17,3	35,6	23,0
Сербія	13,7	9,9	9,5
Норвегія	12,3	12,6	10,1
Росія	5,6	0,0	0,1
Велика Британія	5,4	3,8	5,2
США	3,4	3,2	4,1
Інші	4,4	2,9	2,9

Джерело: побудовано автором на основі [25]

Аналізуючи дані з імпорту соєвої олії за межами ЄС у 2022-2024 рр., можна виділити кілька ключових тенденцій:

Україна залишається лідером серед постачальників, значно зміцнивши свої позиції у 2024 р. (45,1 %) після спаду у 2023 р. (32,0 %).

Аргентина демонструє нестабільні позиції на ринку ЄС: у 2023 році її частка зросла до 35,6 %, але у 2024 р. впала до 23,0 %.

Сербія, Норвегія та Велика Британія зберігають відносно стабільні, але незначні частки ринку (в межах 9-10 % для Сербії та Норвегії, а Велика Британія коливається від 3,8 % до 5,2 %).

Росія фактично втратила ринок: з 5,6 % у 2022 р. її частка впала до 0 % у 2023 р., з невеликим відновленням до 0,1 % у 2024 р. Інші постачальники та США залишаються малими гравцями, проте США демонструють поступове зростання.

Загалом, найбільші зміни відбуваються між Україною та Аргентиною, що свідчить про їхню конкуренцію за основного постачальника соєвої олії поза межами ЄС.

Україна була важливим партнером для експорту ЄС у низці товарних категорій. Рисунок 2.14 показує групи товарів, у яких частка України в експорті ЄС була найвищою.

У IV кварталі 2024 р., порівняно з IV кварталі 2022 р., частка всіх товарів у структурі експорту зросла. Найбільше зростання спостерігалось у категоріях вибухових речовин, озброєння та боєприпасів.

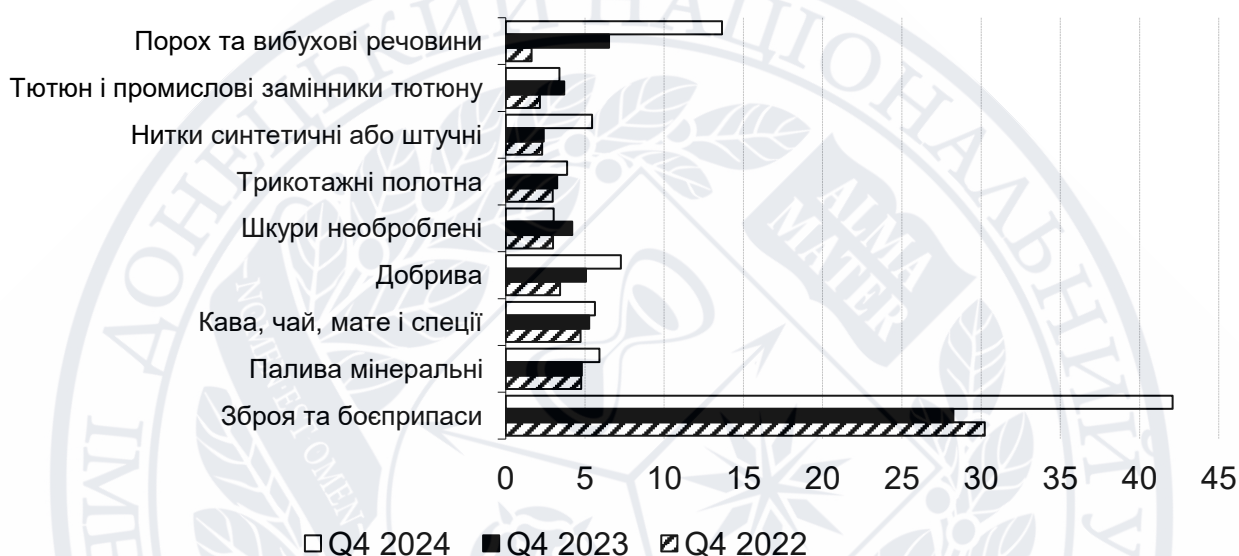

Рисунок 2.14 – Товарні групи з найбільшою часткою України в експорті ЄС щоквартально протягом 2022-2024 рр., % [24]

В абсолютному вираженні за вартістю найбільшими групами товарів, експортованими до України у 2022 р., були пальне, електричне обладнання, транспортні засоби, машини та фармацевтична продукція.

Між I кварталом 2021 р. та IV кварталом 2024 р. експорт цих п'яти категорій зріс. Найбільше зростання спостерігалось для пального на 1,5 млрд євро.

Повномасштабне вторгнення істотно вплинуло на географічну структуру зовнішньої торгівлі України. Унаслідок блокади українських портів, вони перестали бути головними експортними каналами, у зв'язку з цим значно зросло

значення автомобільного та залізничного транспорту, а сухопутні кордони на заході України перетворилися на ключові маршрути для імпорту та експорту.

Під впливом нових економічних реалій, спричинених масштабними руйнуваннями виробничих об'єктів і інфраструктури, переміщенням робочої сили, логістичними труднощами та іншими чинниками, зазнала змін географічна й товарна структура торгівлі України з ЄС. Ці трансформації також були зумовлені економічними рішеннями, ухваленими як українським урядом, так і Європейською комісією. Зокрема, щодо експорту було запроваджено тимчасове скасування мит, тарифних квот і захисних заходів, що сприяло поліпшенню доступу українських товарів на ринок ЄС. Щодо імпорту — визначено перелік критично важливої продукції, для якої діють пільгові умови, зокрема на транспортні засоби, енергетичне обладнання та нафтопродукти.

Висновок до розділу 2

Аналіз торговельно-економічного співробітництва Європейського Союзу засвідчив, що ЄС є найбільш інституційно сформованим інтеграційним об'єднанням сучасності, яке пройшло повний цикл розвитку інтеграції — від зони вільної торгівлі до спільного ринку, економічного та валютного союзу. Це дозволяє державам-членам функціонувати у межах спільного економічного простору, що відзначається високою синхронізацією торговельних потоків, гармонізованою митною системою та уніфікованими підходами до регулювання ринку. Як свідчить структура розділу, саме цілісність економічної моделі ЄС визначає його здатність не лише забезпечувати стійке економічне зростання, а й відігравати ключову роль у стабілізації торговельних відносин у світовому господарстві.

Дослідження зовнішньої торгівлі ЄС-27 показало, що Союз виступає одним із найбільших глобальних експортерів і імпортерів товарів і послуг. Торговельні потоки між державами-членами стабільно перевищують обсяги торгівлі з третіми країнами, що підкреслює значення внутрішнього ринку як основної рушійної сили економічного розвитку. Водночас переважання

внутрішньої торгівлі зумовлене не лише інституційною інтегрованістю, а й історичними та географічними чинниками, які формують глибокі виробничі та логістичні зв'язки між країнами ЄС. Структура товарної торгівлі відзначається високою часткою машинобудування, транспортного сектору, хімічної та високотехнологічної продукції, що є характерним для розвинених економік із високим рівнем доданої вартості.

Разом із тим, сучасні тенденції свідчать про зростання ролі ЄС як центру тяжіння глобальних торговельних потоків, що забезпечується його інтеграційною привабливістю, стабільною нормативною базою та значним внутрішнім споживчим ринком. Європейський Союз демонструє стійкість до зовнішніх шоків, зберігаючи профіцит у торгівлі ключовими товарними групами та адаптуючи свої регуляторні й економічні механізми до глобальних викликів. У сукупності ці фактори підтверджують, що ЄС залишається одним із провідних учасників світової економіки та визначальним елементом міжнародного торговельного середовища.

РОЗДІЛ 3.

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У ТОРГІВЛІ НА ТОРГОВЕЛЬНИЙ БАЛАНС ЄС ТА УКРАЇНИ

3.1. Економіко-математична модель впливу структури товарної торгівлі на торговельний баланс ЄС з Україною

Для кількісної оцінки впливу окремих товарних груп на формування торговельного балансу Європейського Союзу з Україною було використано щомісячні дані Eurostat за період 2019–2024 рр.. Як залежну змінну обрано показник “Загалом”, що відображає загальне сальдо товарної торгівлі ЄС з Україною, млн євро. Пояснювальні змінні охоплюють основні товарні групи SITC:

- Food, drinks and tobacco — Продукти харчування, напої та тютюн
- Raw materials — Сировина
- Mineral fuels, lubricants and related materials — Мінеральні палива, мастила та споріднені матеріали
- Chemicals and related products, n.e.s. — Хімічна продукція та пов’язані товари, ін.н.к.
- Other manufactured goods — Інші промислові товари
- Machinery and transport equipment — Машини та транспортне обладнання.

Через тотожність суми товарних груп та загального сальдо з моделі вилучено змінну *Commodities and transactions not classified elsewhere in the SITC* - Товари й операції, не віднесені до інших категорій SITC.

Лінійну модель подано у вигляді (3.1):

$$TB_t = \alpha_0 + \alpha_1 Food_t + \alpha_2 Raw_t + \alpha_3 Fuel_t + \alpha_4 Chem_t + \\ + \alpha_5 OM_t + \alpha_6 Mach_t + \varepsilon_t, \quad (3.1)$$

де α_0 – вільний член моделі (константа), який відображає теоретичне значення торговельного балансу за відсутності впливу усіх врахованих компонентів. Він акумулює дію тих факторів, які не включені до моделі, але можуть впливати на результативний показник.

$\alpha_1 Food_t$ – внесок зміни сальдо торгівлі продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами у загальне торговельне сальдо ЄС з Україною. Додатний коефіцієнт показує, що збільшення профіциту або зменшення дефіциту у цій товарній групі підвищує загальний торговельний баланс.

$\alpha_2 Raw_t$ – ефект від зміни сальдо торгівлі сировиною. Цей доданок відображає роль базових матеріалів (ліс, руда, аграрна сировина тощо) у формуванні загального сальдо: чим більший профіцит, тим вищий загальний торговельний баланс.

$\alpha_3 Fuel_t$ – вплив сальдо торгівлі мінеральними паливами, мастилами та спорідненими матеріалами. Це найчутливіший компонент моделі, який особливо реагує на цінові та логістичні шоки на енергетичному ринку. Додатний і найбільший коефіцієнт вказує, що зміни у торгівлі енергоносіями найбільше впливають на загальне сальдо.

$\alpha_4 Chem_t$ – внесок зміни сальдо торгівлі хімічною продукцією та пов'язаними товарами. Хімічна промисловість є однією зі стратегічних для ЄС, а її профіцит сприяє підвищенню загального торговельного балансу.

$\alpha_5 OM_t$ – вплив сальдо торгівлі іншими промисловими товарами (текстиль, пластмаси, металообробка, споживчі промислові вироби). Ця група має стабільний додатний ефект і є одним з ключових «стабілізаторів» торговельного балансу.

$\alpha_6 Mach_t$ – вплив зміни сальдо торгівлі машинами та транспортним обладнанням, які є одним із основних напрямів експорту ЄС. Позитивний коефіцієнт означає, що зростання профіциту в машинобудуванні напряду покращує загальний торговельний баланс.

ε_t — випадкова похибка моделі, яка включає всі невраховані або невіддані формалізації фактори (курсів коливання, зміни тарифної політики, логістичні обмеження, події війни тощо).

Оцінювання проведено методом найменших квадратів. Результати подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 — Оцінені коефіцієнти економіко-математичної моделі

Показник	Коефіцієнт	Std.Err	t	p-value
const	42,046	76,785	0,548	0,586
Food, drinks and tobacco	0,953	0,090	10,579	0,000
Raw materials	1,150	0,107	10,740	0,000
Mineral fuels...	1,293	0,116	11,178	0,000
Chemicals...	1,142	0,265	4,316	0,000
Other manufactured goods	1,057	0,095	11,132	0,000
Machinery & transport equipment	0,961	0,118	8,126	0,000

Джерело: розраховано автором

Модель має високу пояснювальну здатність:

$R^2 = 0,976$;

скоригований $R^2 = 0,973$;

F-статистика — 432,7;

p-value < 0,001.

Усі змінні, окрім константи, є статистично значущими.

У представленій економіко-математичній моделі сезонний характер даних не був врахований окремо, тобто в специфікацію рівняння не включено сезонних фіктивних змінних або елементів, що безпосередньо моделюють сезонну компоненту. Це означає, що модель ґрунтується на припущенні, що сезонні коливання або:

1. мають незначний вплив на загальне сальдо, або

2. поглинаються самим набором факторних змінних, оскільки товарні групи, включені до моделі, містять у своїй динаміці власні сезонні закономірності (особливо сировина, аграрні товари, паливо).

Це частково справедливе припущення, оскільки всі товарні групи SITC формують сукупний торговельний баланс, і сезонна структура експорту/імпорту автоматично переходить у сезонність факторів.

Відсутність сезонної компоненти не знімає валідності моделі, оскільки пояснювальна здатність моделі залишається дуже високою ($R^2 = 0,976$), але:

- вона описує середній структурний зв'язок, а не сезонні шаблони;
- прогнози за моделлю можуть мати сезонну похибку.

Аналітична інтерпретація результатів

1. Енергоносії – найпотужніший фактор впливу. Коефіцієнт 1,293 означає, що саме динаміка торгівлі паливом та енергетичними ресурсами найбільше формує результативний показник. Це узгоджується з реальними структурними змінами 2022 р., коли енергетичний шок різко змінив торговельний баланс.
2. Сировина та хімічна продукція — стратегічні драйвери зміни балансу. Коефіцієнти 1,150 та 1,142 показують, що ці групи роблять майже такий же сильний внесок, як і енергоносії. Це відповідає структурі виробничих ланцюгів ЄС, де хімічна промисловість і переробка сировини є базовими секторами.
3. Інші промислові товари та машинобудування — стабілізатори торговельного балансу. Їхні коефіцієнти (1,057 і 0,961) майже на рівні одиниці, що свідчить про тісний лінійний зв'язок із загальним сальдо. Обидві групи демонструють також найвищу кореляцію із загальним показником (понад 0.85), що підтверджує їх системний вплив.
4. Найвища якість моделі серед можливих. Значення $R^2 = 0,976$ означає, що 97,6 % варіації торговельного балансу пояснюється структурою товарних потоків між ЄС та Україною. Це надзвичайно високий рівень, який вказує на те, що модель адекватно відображає реальну економічну ситуацію.

Висновок за результатами моделювання:

Отримані оцінки показують, що коливання торговельного балансу ЄС з Україною майже повністю визначаються змінами у сальдо ключових товарних груп — енергоносіїв, сировини, хімічної продукції, машин та транспортного обладнання. Це дає змогу стверджувати, що:

- структура торгівлі має детермінуючий характер для стану двостороннього торговельного балансу.
- енергетичний та промисловий сегменти є найбільш чутливими до шоків і формують траєкторію загального сальдо.
- модель є придатною для прогнозування короткострокових змін у торгівлі ЄС–Україна та подальших стратегічних оцінок.

3.2. Прогнозно-аналітичне використання економіко-математичної моделі

Побудована у підрозділі 3.1 економіко-математична модель дає змогу не лише описати вплив окремих товарних груп на торговельний баланс ЄС з Україною, а й використати її для прогнозних та сценарних розрахунків. У цьому підрозділі розглянуто три напрями прикладного застосування моделі: короткострокове прогнозування, аналіз чутливості торговельного балансу до змін структури торгівлі та оцінка наслідків зовнішніх шоків.

Прогноз торговельного балансу ЄС з Україною на основі моделі

Оцінена регресійна модель має вигляд (3.2):

$$TB_t = \hat{\alpha}_0 + \hat{\alpha}_1 Food_t + \hat{\alpha}_2 Raw_t + \hat{\alpha}_3 Fuel_t + \hat{\alpha}_4 Chem_t + \hat{\alpha}_5 OM_t + \hat{\alpha}_6 Mach_t, \quad (3.2)$$

де TB_t — прогнозоване загальне сальдо торгівлі товарами ЄС з Україною у період t ;

$Food_t, Raw_t, Fuel_t, Chem_t, OM_t, Mach_t$ – очікувані значення сальдо за відповідними товарними групами;

$\hat{\alpha}_i$ – оцінені коефіцієнти моделі.

З урахуванням отриманих значень параметрів:

- $\hat{\alpha}_0 \approx 42,0$;
- $\hat{\alpha}_1 \approx 0,95$ (продукти харчування, напої, тютюн);
- $\hat{\alpha}_2 \approx 1,15$ (сировина);
- $\hat{\alpha}_3 \approx 1,29$ (мінеральні палива та мастила);
- $\hat{\alpha}_4 \approx 1,14$ (хімічна продукція);
- $\hat{\alpha}_5 \approx 1,06$ (інші промислові товари);
- $\hat{\alpha}_6 \approx 0,96$ (машини та транспортне обладнання).

Можна здійснювати короткострокове прогнозування торговельного балансу за умов наявності прогнозних значень сальдо по окремих товарних групах. З практичної точки зору це означає, що:

- маючи прогнозні оцінки по основних товарних сегментах (наприклад, з урахуванням очікувань щодо врожаю, світових цін на сировину, енергоносії та машинобудівну продукцію),
- можна побудувати прогноз загального торговельного сальдо ЄС з Україною як лінійну комбінацію цих показників.

Таким чином, модель може бути використана як інструмент оперативного моніторингу: зміна прогнозів по ключових товарних групах автоматично трансформується в прогноз зміни торговельного балансу, що є корисним для оцінки зовнішньоекономічних ризиків та планування політики як на рівні ЄС, так і України.

Другим напрямом прикладного використання моделі є аналіз чутливості торговельного балансу до змін окремих складових його структури. Оскільки модель є лінійною, граничний вплив кожної товарної групи на результативний показник дорівнює відповідному коефіцієнту $\hat{\alpha}_i$.

Це дає змогу інтерпретувати коефіцієнти як похідні:

$$\frac{\partial TB_t}{\partial Food_t} = \hat{\alpha}_1, \frac{\partial TB_t}{\partial Raw_t} = \hat{\alpha}_2, \frac{\partial TB_t}{\partial Fuel_t} = \hat{\alpha}_3, \dots$$

Таким чином:

- збільшення сальдо за групою мінеральних палив та мастил на 100 млн євро, за інших рівних умов, приводить до збільшення загального торговельного балансу приблизно на 129 млн євро;
- аналогічне поліпшення сальдо за групою сировини на 100 млн євро підвищує загальний баланс на 115 млн євро;
- зміна сальдо за групою машин і транспортного обладнання на 100 млн євро змінює результативний показник приблизно на 96 млн євро.

Аналіз чутливості дає змогу:

- визначити, які товарні групи є найбільш «важелями впливу» на торговельний баланс;
- оцінити можливі наслідки структурних змін у торгівлі (наприклад, переорієнтації експорту чи імпорту);
- виявити, в яких сегментах зусилля з розширення експорту або скорочення імпорту дадуть найбільший ефект для поліпшення торговельного балансу.

З позицій економічної політики це означає, що пріоритети підтримки експорту та інструменти стимулювання структурних трансформацій доцільно зосереджувати насамперед у тих сегментах, де граничний вплив на торговельний баланс є найбільшим (енергетичний сектор, сировина, хімічна продукція та високотехнологічні промислові товари).

Третім важливим напрямом використання побудованої моделі є сценарне моделювання впливу зовнішніх шоків (енергетичних, логістичних, інституційних) на торговельний баланс ЄС з Україною. Під зовнішніми шоками у даному контексті розуміємо такі зміни, як:

- різке зростання або падіння світових цін на енергоносії;
- обмеження або відновлення транспортних коридорів (морських, залізничних, автомобільних);

- запровадження або скасування торговельних преференцій, тарифних чи нетарифних бар'єрів.

Оскільки модель пов'язує торговельний баланс з конкретними товарними групами, зовнішній шок можна змодельовати як умовну зміну відповідних змінних. Наприклад:

- енергетичний шок (зростання світових цін на паливо, зміна маршрутів постачання) відобразиться у вигляді зміни сальдо за групою *Mineral fuels, lubricants and related materials (Fuel_t)*;
- логістичні обмеження (тимчасова втрата портової інфраструктури, перенаправлення потоків через сухопутні коридори) можуть призвести до зміни сальдо відразу за декількома групами, особливо у сегментах сировини, аграрної продукції та промислових товарів;
- зміни торговельного режиму (лібералізація з боку ЄС, введення/зняття квот) найчастіше позначаються на групах з високим митно-тарифним навантаженням і суттєвою часткою у двосторонній торгівлі (машини, транспортне обладнання, хімія, аграрні товари).

Підставляючи до моделі умовні (сценарні) значення сальдо за тими товарними групами, які найбільше зазнають впливу шоку, можна отримати альтернативні траєкторії торговельного балансу. Це дозволяє:

- оцінити масштаб потенційних втрат або вигадів від зовнішніх шоків;
- порівняти різні сценарії (наприклад, «високі ціни на енергоносії + логістичні обмеження» проти «стабільні ціни + розширення пропускної спроможності коридорів»);
- визначити, які компенсаторні заходи (збільшення експорту у певних товарних групах, диверсифікація джерел імпорту тощо) є найбільш ефективними для нейтралізації негативних ефектів.

Таким чином, побудована економіко-математична модель може використовуватися не лише як інструмент ретроспективного аналізу, але і як засіб для оцінки стійкості торговельних відносин ЄС–Україна до зовнішніх

шоків, що має важливе значення для формування довгострокової стратегії економічної безпеки та інтеграції.

Побудована ARIMAX-модель для восьми товарних груп SITC на основі щомісячних даних за 2019–2024 рр. дала змогу сформулювати узагальнений прогноз розвитку товарної структури торгівлі Україна–ЄС до 2027 року. Модель враховує як інерційні компоненти динаміки кожної групи (авторегресійний член AR(1)), так і структурний шок, пов'язаний із повномасштабним вторгненням Росії у 2022 році (бінарна змінна war_dummy). Отримані результати демонструють складну, багатовекторну динаміку трансформацій двосторонніх торговельних потоків, що відображає як наслідки кризи, так і післявоєнний ефект переорієнтації української економіки на внутрішній ринок ЄС (рис.3.1).

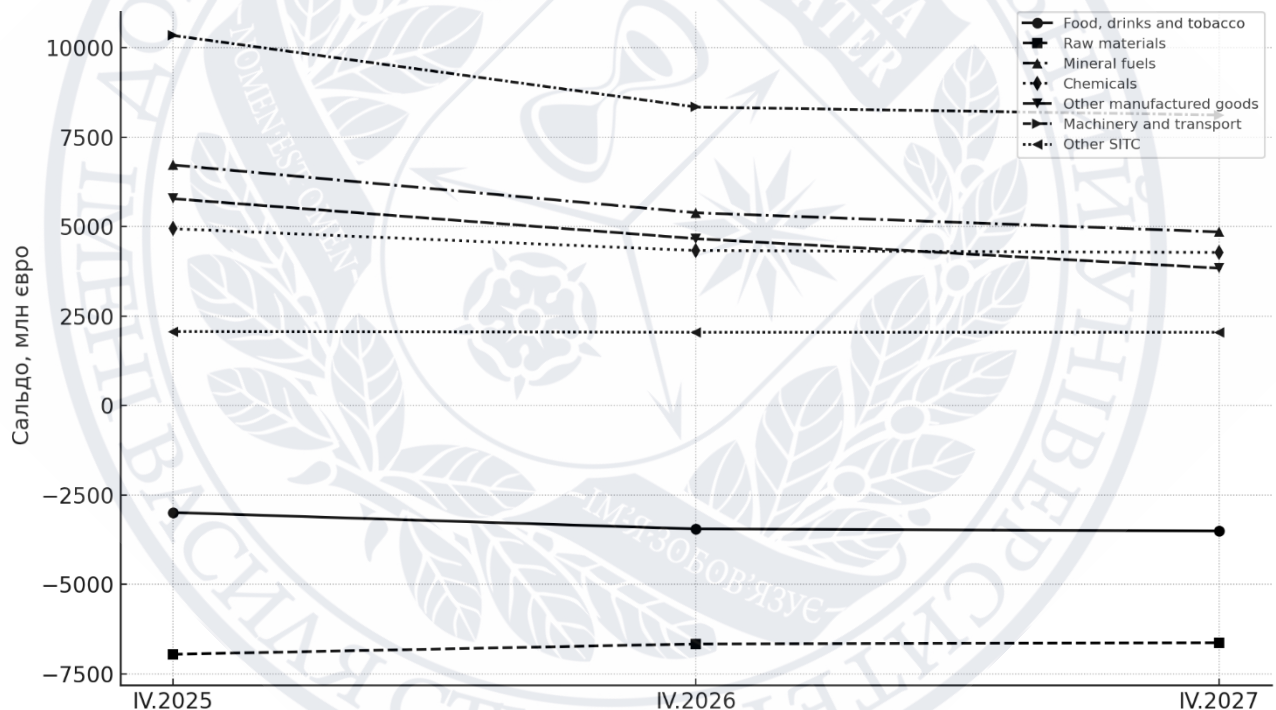

Рисунок 3.1 - Прогноз сальдо торгівлі по товарних групах SITC на 2025-2027 рр., млн. євро

Джерело: побудовано автором

По-перше, загальний прогноз за групою Total – all products свідчить про досягнення пікового значення у 2025 р. (≈25,8 млрд євро), після чого модель фіксує поступову корекцію у 2026–2027 рр. (≈20,5 і 17,1 млрд євро відповідно).

Така траєкторія пояснюється поєднанням двох факторів. З одного боку, інерційно продовжує діяти ефект 2023–2024 рр., коли через порушення логістики, відновлення імпорту технологічної продукції та зростання залежності від європейського ринку сформувався рекордний розрив у торгівлі. З іншого боку, AR-компонента моделі сигналізує про стабілізацію та нормалізацію потоків у середньостроковій перспективі, що природно знижує надмірні значення сальдо.

Група Machinery and transport equipment (SITC 7) залишається ключовим драйвером позитивного сальдо на користь ЄС. За прогнозом, обсяг сальдо зросте до понад 10,3 млрд євро у 2025 р., а у 2026–2027 рр. стабілізується на рівні 8,1–8,3 млрд євро. Це підтверджує стійку залежність України від імпорту транспортних засобів, машин, енергетичного та промислового обладнання. Відновлення економічної активності та реконструкція інфраструктури додатково підтримуватимуть попит на імпортні технологічні товари з ЄС.

У товарній групі Mineral fuels (SITC 3) модель також прогнозує позитивне сальдо на користь ЄС, хоча й із тенденцією до поступового скорочення: від 6,7 млрд євро у 2025 р. до 4,8 млрд євро у 2027 р. Така динаміка корелює з очікуваним зниженням цін на енергоресурси, зміною структури імпортних потоків газу та нафтопродуктів, а також відновленням енергетичних потужностей України. Водночас група залишається структурно чутливою до зовнішніх шоків, що вимагає подальшого моделювання у сценарному форматі.

Групи Chemicals (SITC 5) та Other manufactured goods (SITC 6) демонструють прогнозоване зменшення обсягів сальдо, хоча й залишаються серед найбільш вагомих джерел торговельного розриву. Хімічна продукція зберігає профіцит близько 4,2–4,9 млрд євро, що відображає попит української економіки на фармацевтику, полімери, хімікати та пов'язані з ними матеріали. Водночас скорочення у групі Other manufactured goods є індикатором очікуваної нормалізації ринку після пікових коливань 2023–2024 рр., що пов'язані з воєнними обмеженнями у сфері внутрішнього виробництва.

Групи Food, drinks and tobacco (SITC 0) та Raw materials (SITC 1–2) залишаються єдиними сегментами торгівлі з від’ємним сальдо на користь України. Модель прогнозує стабільне негативне сальдо в межах –3...–3,5 млрд євро для харчової продукції та –6,6...–6,9 млрд євро для сировинних товарів. Це підтверджує статус України як нетто-експортера сільськогосподарської та низькотехнологічної сировини до ЄС. Незважаючи на війну, експорт агропродукції демонструє високу стійкість, що й пояснює стабільність прогнозу. Проте модель не фіксує тенденцій до розширення частки переробленої продукції, що є важливим завданням державної торговельної політики.

Група Other SITC (товари, не класифіковані) залишається стабільною і не демонструє суттєвих змін протягом 2025–2027 рр. На її значення впливають переважно нерегулярні контракти та специфічні товари з низькою часткою у загальній структурі торгівлі.

Узагальнюючи результати ARIMAX-прогнозування, можна зробити декілька висновків. По-перше, у середньостроковій перспективі структура торгівлі між Україною та ЄС зберігатиме наявний «технологічний розрив»: імпорт машинобудівної та високотехнологічної продукції суттєво перевищуватиме обсяг українського експорту. По-друге, від’ємне сальдо у групах продовольства та сировини залишатиметься стабільним, що підтверджує традиційний експортний профіль України. По-третє, найбільш чутливими до зовнішніх шоків залишаються енергетичні та хімічні ринки, що потребуватиме подальшого моніторингу.

Таким чином, прогноз на 2025–2027 рр. свідчить про поступову нормалізацію торговельних потоків після пікових значень 2023–2024 рр., але збереження структурної асиметрії у двосторонній торгівлі. Це вимагає комплексної політики розвитку промисловості, підвищення частки переробленої продукції в експорті та формування сприятливих умов для інтеграції українських виробників у внутрішній ринок ЄС.

3.3. Вплив створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС

З урахуванням євроінтеграційних процесів в Україні, пріоритетним завданням держави стає наближення вітчизняного законодавства до законодавства ЄС у сфері торгівлі. Потреба в удосконаленні законодавства про господарсько-торговельну діяльність обумовлюється необхідністю економічної інтеграції України в торговий простір ЄС. Дослідники виділяють такі напрями адаптації законодавства України про господарсько-торговельну діяльність до законодавства ЄС: 1) щодо якості та технічного регулювання; 2) щодо порядку здійснення господарсько-торговельної діяльності; 3) щодо захисту прав споживачів [26, с. 133-134]. Проте дослідниця справедливо підкреслює необхідність врахування національних особливостей держави під час адаптації, забезпечуючи, насамперед, захист національних інтересів у сфері економічного відтворення та відповідної регіональної політики щодо України та її членства в ЄС [26, с. 132].

Важливою складовою Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі - Угода про асоціацію) стало створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВЗВТ) (набула чинності з 01.01.2016 р.), спрямованої на збільшення двосторонньої торгівлі послугами [27]. Так, преамбулою Угоди про асоціацію передбачено досягнення економічної інтеграції, *inter alia*, за допомогою створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (далі – ПВЗВТ) як невід'ємної частини Угоди відповідно до прав та зобов'язань, що випливають із членства Сторін у СОТ, та за допомогою широкої регуляторної адаптації. За змістом ст. 1 Угоди про асоціацію однією з цілей асоціації є запровадження умов для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, та підтримка зусиль України стосовно завершення переходу до діючої ринкової

економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації законодавства до acquis ЄС. ПВЗВТ визначає механізми лібералізації торгівлі та економічного розвитку шляхом поступового скасування митних тарифів, надання безмитного доступу в рамках тарифних квот, а також гармонізацію нормативно-правових актів України із законодавством ЄС у пов'язаних із торгівлею секторах. У рамках ПВЗВТ ЄС взяв зобов'язання щодо транскордонного надання послуг з застереженнями щодо транспортних послуг [28].

23 червня 2022 р. Україна набула статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Разом з новим статусом Україна отримала і нові виклики та зобов'язання. Угода про асоціацію залишається і після отримання Україною рішення про початок переговорів єдиним базовим документом, що регулює відносини між Україною та ЄС та продовжує виступати дороговказом у проведенні євроінтеграційних реформ та адаптації українського законодавства до стандартів ЄС. Ця угода, зокрема її економічна частина, виходить за рамки нового покоління торговельних угод ЄС, нещодавно укладених з Кореєю, Канадою, Японією, В'єтнамом, оскільки спрямована на поступову та часткову інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС на основі законодавчого наближення [23, с. 8]. Угодою про асоціацію передбачено два ключові напрями для досягнення економічної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та модернізації української економіки, а саме: створення поглибленої та всеохоплюючої (побудованої на засадах наближення українського законодавства до права ЄС) зони вільної торгівлі, заснованої на правилах Світової організації торгівлі (СОТ), та широкої регуляторної адаптації (наближення законодавства, “*approximation*”). Право СОТ є регуляторним фундаментом, конституцією міжнародної економіки, правовим простором, який забезпечує глобальний торговельний правопорядок і утворює комплексний міжнародно-правовий інститут, який є центральною ланкою міжнародного торговельного права. У ст. 11 Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі передбачено співробітництво та координацію з метою розширення *свободи транзиту*, зокрема в частині правових вимог.

Відповідно до Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання здійснити комплекс заходів задля сприяння торгівлі в частині: удосконалення торговельного та митного законодавства, забезпечення його прозорості, передбачуваності, недискримінаційності та уніфікованості і ефективності його положень і процедур, зокрема недискримінаційних вимог та процедур, що застосовуються до експорту, імпорту та транзиту товарів (ст. 76); забезпечення узгодженості торговельної політики та здійснення заходів для сприяння і заохочення торгівлі з метою сталого розвитку, зокрема спрощення торгівлі товарами, які є предметом “чесної та етичної торгівлі”, а також тими, що пов'язані з принципами корпоративної соціальної відповідальності та підзвітності (ст. 293).

Зобов'язання України у сфері торгівлі передбачено розділом IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» та розділом V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію. Відповідно до ст. 417 Угоди про асоціацію Україна поступово наближає своє законодавство до *acquis* ЄС відповідно до додатка XXXIX до Угоди, при цьому уникаючи створення бар'єрів у торгівлі.

На усунення існуючих перешкод у сфері спрощення умов торгівлі та транспортування в Україні спрямовано низку прогресивних ініціатив: 1) прийняття Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» від 06.09.2018 р. № 2530-VIII (передбачено запровадження механізму «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» для надання документів та/або відомостей про операції з імпорту, експорту та транзиту в електронному вигляді); 2) прийняття Закону України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів» від 02.10.2019 р. № 141-IX (регламентує правовий статус авторизованого економічного оператора – підприємства-резидента, що виконує будь-яку роль в міжнародному ланцюзі постачання товарів (виробник,

експортер, імпортер, митний представник, перевізник, експедитор, утримувач складу) та отримало авторизацію; передбачає можливість застосування «процедури спрощеного декларування») в рамках виконання Україною зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію та Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі [24]; 3) використання в Україні з 2020 р. нової транзитної системи NCTS, яка лежить в основі європейської Конвенції про процедуру спільного транзиту і дозволяє обмінюватися митною інформацією між Україною і ЄС.

В основі євроінтеграційних процесів має бути оволодіння ідеологією європейського життя, цінностями та пріоритетами, що має знайти відображення у комплементарних політиках та стратегіях, пронизувати всі політики України, й зокрема – стратегування відновлення [29].

З прийняттям Європейською Радою рішення щодо надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС активізувався процес наближення українського законодавства до законодавства ЄС. Важливим кроком у напрямі подальшого поглиблення економічної співпраці з Європейським Союзом, стало прийняття Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30.05.2022 р. про тимчасові заходи з лібералізації торгівлі, що доповнюють торговельні пільги, які застосовуються до експорту українських товарів відповідно до Угоди про асоціацію. Згідно з Регламентом було тимчасово (до 05.06.2023 р.) скасовано мита і квоти на експорт із України [30]. Згодом, Регламентом Європейського Парламенту та Ради № 2023/1077 від 31.05.2023 р. заходи з тимчасової лібералізації торгівлі з Україною, які охоплюють скасування усіх мит, квот і торговельних захисних обмежень щодо українського експорту, було продовжено ще на рік. Зазначений Регламент був чинним до 06.06.2024 р. і передбачав: 1) скасування всіх митних зборів відповідно до Розділу IV Угоди про асоціацію, зокрема щодо фруктів та овочів, які підпадають під дію системи вхідних цін; сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, які підпадають під дію тарифних квот; промислових товарів, мита на які припинили діяти ще з 01.01.2023 р.; 2) зупинення справляння антидемпінгового мита на імпорт, що

походить з України; 3) застосування єдиних правил імпорту (захисних заходів) щодо імпорту походженням з України. З 06.06.2024 р. набула чинності Угода про безмитну торгівлю з Україною з посиленими захисними заходами для європейських фермерів, схвалена Радою, що передбачила призупинення дії мит та квот на експорт до ЄС до 5 червня 2025 року.

Крім цього, Конвенцією про спрощення формальностей у торгівлі товарами від 20.05.1987, до якої Україна приєдналася відповідно до Закону України від 30.08.2022 № 2554-IX, передбачено інструменти для спрощення формальностей у торгівлі товарами шляхом запровадження єдиного адміністративного документа для будь-якої процедури імпорту чи експорту, а також процедури спільного транзиту незалежно від виду та походження товарів. У сфері торгівлі важливим завданням, серед іншого, є імплементація Директиви Ради 86/653/ЄЕС про координацію законодавства держав-членів щодо самозайнятих комерційних агентів тощо [31].

Для покращення цифрової сумісності та м'якого заповнення інфраструктурних пробілів Центром ООН зі сприяння торгівлі та електронного бізнесу (United Nations Centre for Trade Facilitation and Electronic Business, UN/CEFACT) разом з Європейською економічною комісією ООН (United Nations Economic Commission for Europe, UNECE), з метою забезпечення сумісних нормативних інструментів для обміну даними у транзитній торгівлі та транспортних коридорах, посилення цифрової та стійкої торгівлі, запроваджено пакет стандартів для обміну даними (UN/ CEFACT Package of Standards for Data Exchange), який наразі розвивається як політична рекомендація (policy recommendation). З моменту запровадження пакет стандартів було прийнято 27 країнами-членами ЄС відповідно до Регламенту ЄС 2020/1056 (EU Electronic Freight Transport Information, eFTI Regulation (EU 2020/1056) [28] та згадується у Дорожній карті діджиталізації Транскаспійського транспортного коридора [29]. В цьому еволюціонуючому просторі UN/ CEFACT цифрові стандарти поширюються на світовому рівні, зокрема через спільний заклик до дії UNECE-ICC (International Chamber of Commerce) Call to Action [30].

У сфері автомобільного транспорту було прийнято Закон “Про внесення змін до Закону України “Про автомобільний транспорт” щодо вдосконалення регулювання ринку послуг з перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом” від 27.03.2025 р. № 4337-IX (набуття чинності з 19.04.2026 р.) з метою імплементації Регламенту ЄС № 1071/2009 щодо допуску до роботи операторів автомобільних перевезень, наближення законодавства України до актів ЄС згідно з Угодою про асоціацію. В Законі передбачено посилення конкурентоспроможності українських перевізників в ЄС, особливості ліцензування перевізників, серед яких механізм “доброї репутації” для автомобільних перевізників, належне фінансове становище для управління та діяльності автомобільних перевізників (банківська гарантія або страхування); професійна компетентність менеджерів, які управляють транспортними організаціями. У сфері автомобільних перевезень вантажів ключовим етапом цифровізації галузі стало запровадження електронної товарно-транспортної накладної (eТТН).

Крім цього, важливим нововведенням стало запровадження в ЄС з 01.04.2025 р. нової системи контролю імпорту (Import Control System, ICS2) для посилення безпеки кордонів і спрощення транскордонної торгівлі для автомобільних перевезень вантажів. Система контролю імпорту (ICS2) передбачає обов'язок всіх суб'єктів господарювання, які перевозять товар до ЄС або транзитом, попереднього задекларувати товар до прибуття на митницю за допомогою загальної декларації в'їзду (Entry Summary Declaration, ENS) [32].

У сфері залізничного транспорту значним бар'єром для розвитку експорту до ЄС є внутрішні регуляторні обмеження, зокрема незавершена реформа АТ «Укрзалізниця»; не розв'язано питання допуску приватних перевізників до здійснення залізничних перевезень. Розв'язання зазначених проблем задля подальшого виконання Україною міжнародних зобов'язань можливо шляхом прийняття нового Закону України «Про залізничний транспорт» (законопроекти №1196 від 29.08.2019 р. та №1196-1 від 06.09.2019 р. відхилено), спрямованого на створення нової моделі ринку залізничних перевезень із забезпеченням

рівноправного доступу інших перевізників до залізничної інфраструктури та створення конкурентного середовища; впровадження ліцензування перевізників вантажів; формування системи управління безпекою. Відповідно до Директиви №2012/34/ЄС про створення Єдиного залізничної зони Європи передбачено розділення функцій управління інфраструктурою та перевізної діяльності, ліцензування залізничних перевізників вантажів та стягнення плати за користування інфраструктурою.

З метою лібералізації перевезень та торгівлі у ст. 136 Угоди про асоціацію передбачено можливість укладання спеціальних угод в галузях автомобільного, залізничного, внутрішнього водного транспорту. Висока конкуренція та наявні бар'єри для українських перевізників перешкоджають їхньому доступу до ринку ЄС. 29 червня 2022 р. було підписано Угоду про лібералізацію вантажних перевезень між Україною та ЄС як основний елемент ініціативи ЄС «Шляхи солідарності» для підтримки експортної логістики (переважно зернових) та в цілому економіки України. Угода, що передбачає можливість українських перевізників виконувати перевезення до країн ЄС без дозволів, з часу прийняття щорічно продовжується. Завдяки Угоді експорт товарів до ЄС зріс на 42 %, а імпорт автомобільним транспортом до України на 37 %. Втім, лібералізація вантажних перевезень автомобільним транспортом викликала супротив (блокаду) з боку польських протестувальників пунктів пропуску, що завдало негативні наслідки для української економіки та експорту.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було побудовано та апробовано економіко-математичну модель оцінки впливу структури товарної торгівлі між ЄС та Україною на формування торговельного балансу Європейського Союзу. Розрахунки показали, що найбільший вплив на сальдо товарообігу мають категорії «Машини та транспортне обладнання», «Хімічна продукція» та «Інші готові вироби», що є характерним для високотехнологічної та інноваційної

структури експорту ЄС. Для України найбільшу роль відіграють сировинні категорії — продукти рослинного походження, метали, деревина, що зумовлює асиметричний характер двосторонньої торгівлі та робить торговий баланс чутливим до цінових коливань на світових ринках.

Модель продемонструвала стійкі статистично значущі зв'язки між обсягами експорту за ключовими SITC-групами та сальдо торговельного балансу ЄС, що свідчить про можливість використання інтерпретованих коефіцієнтів як індикаторів структурних зрушень у товарних потоках. Водночас сезонний ефект у рамках моделі виявився обмеженим: попри наявність циклічності в окремих товарних групах, загальний вплив сезонності на торговельний баланс у річному вимірі є незначним.

У підрозділі щодо ПВЗВТ підтверджено, що створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС сприяло поступовому зростанню обсягів двостороннього товарообігу, розширенню доступу українських товарів до європейського ринку та підвищенню частки торгівлі з ЄС у загальній структурі зовнішньої торгівлі України. Вплив ПВЗВТ є позитивним, однак нерівномірним для різних секторів економіки. Найбільший ефект отримали аграрний сектор та харчова промисловість, тоді як продукція машинобудування поки що не демонструє суттєвого зміцнення позицій на ринку ЄС.

У цілому результати моделювання підтверджують необхідність структурної модернізації українського експорту, розширення частки продукції з високою доданою вартістю та диверсифікації товарних потоків, що є ключовими умовами для збалансованого розвитку зовнішньої торгівлі з ЄС та підвищення економічної стійкості в умовах військових дій.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що Європейський Союз посідає провідне місце у світовій економічній системі, формуючи значну частину глобального товарообігу та визначаючи напрям технологічних, регуляторних і інтеграційних процесів. Аналіз теоретико-методологічних підходів дав змогу узагальнити еволюцію уявлень про світові товарні ринки та окреслити ключові чинники, що формують глобальні торговельні взаємозв'язки, включаючи трансформаційні процеси, цифровізацію, міжнародну конкуренцію та інтеграційні механізми.

Було розглянуто та проаналізовано теоретико-методологічні підходи до вивчення світових товарних ринків. Це дало змогу узагальнити еволюцію економічних поглядів на природу ринку та механізми його функціонування. На основі опрацювання наукових джерел було встановлено, що сучасні теорії ринку поєднують положення неокласичного підходу, інституціоналізму, теорії транзакційних витрат, економічної соціології та сукупності концепцій глобальної торгівлі. Було визначено, що сучасний світовий ринок формується під впливом глобалізаційних процесів, технологічного розвитку, цифровізації, міжнародної конкуренції, розширення транснаціональних виробничих ланцюгів та посилення інтеграційних взаємозалежностей. Узагальнення цих підходів дозволило сформулювати цілісне уявлення про функціонування світових товарних ринків у XXI столітті та визначити ключові фактори їх трансформації.

У межах роботи було досліджено торговельно-економічне співробітництво Європейського Союзу, зокрема структуру його внутрішнього ринку, особливості експорту й імпорту, роль ключових торговельних партнерів та тенденції розвитку зовнішньої торгівлі ЄС за останнє десятиліття. Аналіз показав, що ЄС є одним із найбільших учасників світової торгівлі, формуючи значну частку глобального товарообігу. Встановлено, що внутрішньоевропейська торгівля стабільно перевищує обсяги торгівлі з третіми країнами, що свідчить про високий рівень інтеграції та сталості внутрішнього ринку ЄС. Структура

експорту Європейського Союзу була охарактеризована як високотехнологічна: більшу частку становлять машини та транспортне обладнання, хімічна продукція, готова промислова продукція, що підтверджує інноваційність і конкурентоспроможність економіки ЄС у глобальному вимірі.

Проведено комплексний аналіз торговельно-економічних відносин між Україною та Європейським Союзом. Було встановлено, що ЄС є найбільшим торговельним партнером України, забезпечуючи понад 60 % експорту та більш ніж половину імпорту України. Дослідження впливу ПВЗВТ між Україною та ЄС показало, що за останні роки була забезпечена суттєва лібералізація торгівлі, зменшення тарифних бар'єрів та спрощення доступу українських виробників до внутрішнього ринку ЄС. Було визначено, що ПВЗВТ сприяла розширенню експорту українських аграрних товарів, харчової продукції, деревини та металургійної продукції. Водночас встановлено, що значна частина експорту України до ЄС має сировинний характер, а частка продукції з високою доданою вартістю залишається обмеженою, що засвідчує необхідність структурної модернізації української економіки, стимулювання інновацій, розвитку переробних галузей та диверсифікації експортної структури.

Побудовано економіко-математичної моделі аналізу впливу структури товарної торгівлі на формування торговельного балансу ЄС з Україною. На основі статистичних даних Eurostat за 2019–2024 рр. було побудовано регресійну модель, що дала змогу кількісно оцінити взаємозв'язок між сальдо загальної торгівлі та торговими результатами за окремими товарними групами SITC. Модель продемонструвала високу пояснювальну здатність ($R^2 = 0,976$). Було встановлено, що ключовими групами, які найбільше впливають на формування торговельного балансу, є торгівля енергоносіями, хімічною продукцією, іншими промисловими товарами та продукцією машинобудування. Це підтвердило наявність структурної асиметрії між високотехнологічним експортом ЄС та сировинним спрямуванням українського експорту.

Проведено прогнозно-аналітичне та сценарне моделювання на основі побудованої моделі. Було здійснено аналіз чутливості, який показав, що зміни у

сальдо торгівлі за окремими товарними групами здатні суттєво впливати на загальний торговельний баланс. Особливо значущими виявилися зміни у групах «Мінеральні палива та мастила», «Хімічна продукція» та «Машини і транспортне обладнання». Було проведено оцінку можливих зовнішніх шоків (цінових, логістичних, інституційних), що дозволило визначити ризики та потенційні напрями реагування у сфері торговельної політики. Установлено, що модель є надійним інструментом короткострокового прогнозування та може бути використана для оцінювання торговельних ефектів та формування рекомендацій у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що сучасне торговельно-економічне співробітництво між Україною та Європейським Союзом формує нову структуру економічних взаємозв'язків, у якій ключову роль відіграють інтеграційні процеси, лібералізація торгівлі, наближення регуляторних норм та поступове входження України до єдиного європейського ринку. Поглиблення економічної інтеграції України з ЄС потребує системних реформ, модернізації виробничої бази, розвитку інфраструктури, впровадження стандартів ЄС та підвищення конкурентоспроможності українського бізнесу. Здійснений аналіз підтверджує, що майбутній розвиток української економіки значною мірою залежатиме від ефективності участі України у міжнародному поділі праці та здатності нарощувати експорт продукції з високою доданою вартістю.

Отже, усі поставлені завдання було виконано, а отримані результати мають як теоретичне, так і практичне значення. Вони можуть бути використані для обґрунтування стратегічних напрямів зовнішньоекономічної політики України, формування програм структурної модернізації експорту, а також для подальших досліджень розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сучасних геоекономічних умовах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- 1 Regional Trade Agreement Database. URL:
<https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx> (дата звернення 11.11.2025)
- 2 Customs Union. URL: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/customs-unions> (дата звернення 11.11.2025)
- 3 Coase R. H. *The Firm, the Market and the Law*. Chicago: University of Chicago Press, 1988. 217 p.
- 4 Mankiw N. G. *Principles of Economics*. 9th ed. Boston: Cengage Learning, 2021. 880 p.
- 5 Williamson O. E. *The Economic Institutions of Capitalism*. New York: Free Press, 1985. 450 p.
- 6 Swedberg R. Markets as Social Structures. In: Smelser N. J., Swedberg R. (eds.). *The Handbook of Economic Sociology*. Princeton: Princeton University Press, 1994. P. 255–282.
- 7 Abell D. F. *Defining the Business: The Starting Point of Strategic Planning*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1980. 171 p.
- 8 McConnell C. R., Brue S. L. *Economics: Principles, Problems and Policies*. 18th ed. New York: McGraw-Hill, 2012. 864 p.
- 9 Robinson J. *The Economics of Imperfect Competition*. London: Macmillan, 1933. 352 p.
- 10 Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна. / Наук. ред. В.Юрчишин. – Київ: Заповіт, 2018. – 202 с.
- 11 Мельник Л. Г., Шкарупа О. В. Економічні трансформації: сутність та методологія аналізу : монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 248 с.
- 12 Miller R. E., Blair P. D. *Input–Output Analysis: Foundations and Extensions*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 750 p.
- 13 Howells P., Bain K. *Financial Markets and Institutions*. 5th ed. Harlow: Pearson Education, 2007. 672 p.

- 14 Геець В. М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. Київ: Фенікс, 2003. 542 с.
- 15 Гальчинський А. С. Основи економічної теорії. Київ: Вища школа, 2002. 543 с.
- 16 Пархоменко О. І. Ринкові механізми регіонального розвитку. Київ: Наукова думка, 2009. 312 с.
- 17 Саблук П. Т. Розвиток аграрного ринку в Україні. Київ: ІАЕ, 2002. 256 с.
- 18 Чухно А. А. Інституціоналізм: теоретико-методологічний аналіз. Київ: КНЕУ, 2003. 312 с.
- 19 Базилевич В. Д., Баластрик Л. О., Ільєнко В. Р. Економічна теорія. 9-те вид. Київ: Знання, 2014. 678 с.
- 20 Facts and figures on the European Union. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/facts-and-figures-european-union_en (дата звернення 10.11.2025)
- 21 Gross domestic product at market prices. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001/default/table?lang=en&category=t_na10.t_nama10.t_nama_10_ma (дата звернення 11.11.2025)
- 22 Intra and Extra-EU trade by Member State and by product group. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ext_lt_intratrd__custom_12256828/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=798c2361-d30a-42ff-a727-145f2e3e2b19&c=1721745248466 та URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ext_lt_intratrd__custom_12256812/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=9d6322a8-c990-4b49-a02e-941873831725&c=1721745184646 (дата звернення 15.11.2025)
- 23 International trade in goods. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods (дата звернення 11.11.2025)
- 24 EU trade with Ukraine - latest developments. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

explained/index.php?title=EU_trade_with_Ukraine_-_latest_developments (дата звернення 11.11.2025)

25 Source data for tables and graphs. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/5/51/Excel_file_for_Ukraine_update_Feb_2025.xlsx

26 Хрімлі К.О. Правове регулювання господарсько-торговельної діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2015. 203 с.

27 Joint statement following the 22nd EU-Ukraine Summit. 6 October 2020. European Union Website. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/86458/joint-statement-following-22nd-eu-ukraine-summit-6-october-2020_en (дата звернення 11.11.2025)

28 Factual presentation Deep and Comprehensive Free Trade Area Concluded as a Part of the Association Agreement Between the European Union and Ukraine (goods and services). World Trade Organization. 13 April 2017. URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/REG/353-1.pdf&Open=True> (дата звернення 11.11.2025)

29 Жаліло Я. А. Формування практичного підґрунтя євроінтеграційної стратегії України. Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи : матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні (Київ, 9 трав. 2024 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів, Ю. Г. Рубана. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2024. С. 30-32.

30 Call to Action on Improved Digitalization Through the Use of UN/CEFACT Standards. URL: <https://unece.org/trade/uncefact/CallToAction-Digitalization>

31 Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (Acquis ЄС). Євроінтеграційний портал. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit_UA.pdf

32 Import Control System 2 (ICS2). URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-security/ics2_en (дата звернення 11.11.2025)